

دابوونه‌ریتێن کوردان دھزروبیرێن کوردناسان دا

م. کاروان صالح وهیسی

پشکا زمانێ میژوو- فەکۆلتیا زانستێن مرۆفایەتی- زانکۆیا زاخۆ- هەرێما کوردستانێ/ عێراق.

پوخته:

دابوونه‌ریتێن هەر مللەتەکی دەربرینێ ژ ھزروبیرێن راستەقینە یێن وی مللەتی دکەت، ھەرودسا ئەو دابوونه‌ریت دبنە ئەگەرێ ھندێ پێ بەینە نیاسین و رەنگەھەدانا وان ل دەق مللەتێن دی پەیداییت، ئەق رەنگەھەدانا ژ ئەنجامێ نقیسینا ل سەر قان جۆرە بیاھان دەیت، بێگۆمان کوردناسان پۆلەکی گرنگ دبیاقی دانەنیاسینا دابوونه‌ریتێن کوردان دا ھەبوویە، لەوێ دێ بینن دابوونه‌ریتێن کوردان بووینە چەقێن گرنگ دبیرمومریتێن کوردناسان دان، سەپماری ھندێ ھەر ئێک ژ وان گرنگی ب دابوونه‌ریتێن دەقەرەک دیارکری دایە، دگەل ھندیدا پتیریا ھزروبیرێن وان دق بیاقی دا نێزیکێ ئێکن، تا رادەییەکی ئەق بابەتە دنقیسینێ زانستی یێن کوردی دا یێ چەقەکی سەرەکی ژ دیرۆکا جفاکی کوردی بخۆقە دگرت ھاتیە پشت گوھاقتێن.

ئەق فەکۆلینە ژ پێشەکی، دمرزینک و پێنج تەومران پێک دەیت، پێشەکی باسێ بێکھاتێن فەکۆلینێ دکەت، د دمرزینکا خۆ دا، فەکۆلین ھەولەت تایبەتمەندیێن دابوونه‌ریتێن کوردان دیار بکەت، تەومرێ ئێکی یێ فەکۆلینێ خوارن و فەخوارنا کوردان دھزروبیرێن کوردناسان دا شروقه دکەت، د تەومرێ خۆ یێ دووی دا ئاماژێ ب شیوازێ ل دۆر ھزروبیرێن کوردناسان دمریارەیی جل و بەرگێن کوردان ددەتن، فەکۆلین د تەومرێ خۆ یێ سیێ دا باسێ کەیف خۆشیان دناق کوردان دا دکەت، تەومرێ شواری یێ فەکۆلینێ شیکاران ددەت سەر میھقاندارێ دناق کوردان دا. دتەومرێ خۆ یێ پێنجی دا ئاماژێ ب بیروباومریتێ سەر دناق کوردان دا ددەت. دمرئەنجام وان دمرئەنجامان نیشان ددەت یێن دماوی فەکۆلینێ دا ھاتیە خۆیا کرن.

پەقیین سەرەکی: کوردناس، دابوونه‌ریتێن کوردان، خوارن و فەخوارن، جل و بەرگ و بنەما

و یاسایین کوردان.

پیشەکی:

پشتی ل چەرخێ نۆزدی گەرنگی ب دویچوونا میژوو و دابوونەریتێن کوردی ل رۆژەلاتا ناھین ھاتیە دان، ئیدی وەک جوړە ھەفرکییەکی دناقبەرا کوردناسان دا پەیدا بوو، ھەر ئیکێ ژ لایێ خۆ بزاف دکرێ پتر پێزانینان ل دۆر مللەتی کورد ب دەستخۆقە بێنت، ئەف چەندە بۆ ئەگەرێ ھندێ نەبێنت وان بەریخۆ دا پێشھاتێن سیاسی، بەرۆقاژێ ئەوان بزافکر بوون پیداجوونا ھەمی کەرتێن ژیاننا کوردان بکەن، ژ قەرێژا ئەفی چەندی دابوونەریتێن کوردان سەرنجا کوردناسان راکێشا و گەلەک کوردناسان بزاف کربوون ب چە دناف مالێن کوردان و دانووستاندنێ دگەل وان ب مەبەستا ئاشنا بوونێ ب دابوونەریتێن کوردان بکەن، بقی رەنگی ئیدی دەرھەت بۆ وان پەیدا بوونا دناف خێزانێن کوردان دا بژین و خۆ دگەل دابوونەریتێن وان بگونجین، بێنت دا پتر شارمزاوی دابوونەریتێن کوردان ببن، مانا وان دناف کوردان دا دەرھەت بۆ پەیدا کربوون پتر خۆ نێزیک کوردان بکەن دا ھەمی رەنگێن دابوونەریتێن وان بزانی و پترتەسەلی ل دۆر نقیسن.

دبیت ھەر کوردناسەکی تشتەکی سەرنجراکێش دناف دابوونەریتێن کوردی دا دیبیت پتر پالدا بیت دویچوونا دابوونەریتێن کوردان بکەن، لەوێ دێ بێن ھەندەک ژ وان بێنت گەرنگی ب لایەنەک گەرنگی یێ دابوونەریتێن کوردی دایە، ھەندەکی دێ بەرۆقاژێ بەریخۆدایە دابوونەریتێن کوردی ب نەباشی بەحسێ دابوونەریتێن کوردان یێن کەرن. ئەف چەندە بوویە پالدمەرەک بۆ قەکۆلەری ئەفی بابەتی ھەلبژیریت، چونکی جوارو جوواریا ھەرزو بیری کوردناسان ل دۆر دابوونەریتێن کوردان تشتەکە تا نۆکە دجوارچوو قە زانستی دا گەرنگی یێ نەھاتیە دان. ئەف قەکۆلینە دێ بزافێ چەندی ھەرزو بیری کوردناسیێن ژ ئیک جوو دا ل دۆر چەندی لایەنێن دابوونەریتێن کوردان بەرچا ف بکەت.

گەرنگی ئەفی بابەتی (دابوونەریتێن کوردان ھەرزو بیری کوردناسان دا) یێ دژیر قەکۆلینێ دا دھندیدا ھەرزو بیری کوردناسان دمر بارەمی دابوونەریتێن کوردان شرو قە بکەت، رەنگە رێژەکا دیار یا قەکۆلینان ل دۆر بابەتێن ب کوردان قە دجوارچوو قە کوردناسی دا ھاتبێ ئەنجام دا، دگەل ھندیدا ئەو قەکۆلین بێنت بۆ ئیک بابەت وەک قی بابەتی ناھاتیە تەرخانکرن، لەوێ گەرنگی قی بابەتی د ھندیدا دایە دێ ھەندەک بوو جونی نۆی ل دۆر دابوونەریتێن جفاکی یێن کوردان ھەرزو بیری کوردناسان قە ژینت و خواندەفان سەرنج و تیپینێن وان ل دۆر قی لایەنێ گەرنگی دیار کەتن.

ھەر بزافەکا دبیا قی کارێن زانستی دا بەیتە ئەنجام دان بێ کیماسی و ئاریشە نەبت، لەوێ ئاریشەیا سەرەکی یا قی بابەتی تی کەلیا ژیرخانەیا ئەفی بابەتی دگەل ھەرزو بیری کوردناسان ل دۆر جفاکی کوردی واتە ب بابەت دناف ریزین بیرموری و

گه‌شتنامه‌یان ب شی‌وهیه‌ک گشتی هاتبوو دیارکرن، ئەف چەندە بۆ ئەگەرئ هندی پتر
 قەکۆلەر بزاهێ بکەت ب هویری بابەتێن وان بخۆینت تاکۆ بابەت بدروستی بهێتە جودا
 کرن و نقیسیین، گەلەک جاران هەندەک تەشتێن وان دیارکر بوون و دناف هەمی جفاکێ
 کوردی دا نەبوون، ئەفئ فشارەک ئیخستە سەر قەکۆلەری ب کویری و هویری دویچوونا
 بابەتی بکەت.

لژیر رووناھیا ئەف چەندا ل سەری نامازە پێھاتیە دان، ئارمانجا سەرەکی یا فئ
 قەکۆلینێ دیارکرنا هزروبیرێن کوردناسایە لدۆر دابوونەریتێن جفاکی یێن مللەتێ کورد،
 چونکی ئەف دابوونەریتە بووینە چەقێن گرنگ یێن نقیسیین و بیرمومریێن کوردناسان لدۆر
 کوردان، هەرودەسا ئارمانجا وئ نیشاندا رەنگەھەدانا دابوونەریتێن کوردی یە دناف
 گەشتنامەیان کوردناسان، چونکی هەر ئیکێ ب رەنگەکێ بەرێخۆ دایە دابوونەریتێن
 کوردان و ئەفان دابوونەریتێن ب شیوازیێن جوودا جودا کارتیکن ل سەر کوردناسان
 کری.نە.

یازانایە بئ هەبوونا پێزانین و سەربۆران دبیاقێن نقیسینا بابەتێن بقئ رەنگی دا زۆر
 بزەحمەتە، لەورا ل دەمێ ئەف قەکۆلینە هاتیە نقیسیین مفا ژ ژێدەرێن رەسەن وەرگرتینە.
 گرنگترین ژێدەرێن رەسەن یێن بۆ قەکۆلینێ هاتیە بکارئێنان وەک بیرمومریێن دەبلیوو
 (ئار. هی W.R Hay - دوو ساڵ ل کوردستانێ ۱۹۱۸-۱۹۲۰ Two Years in Kurdistan: experiences of a political officer, 1918-1920) و گەشتنامەیا (کلۆدیو جیمس
 ریچ Claudius James Rich - گەشتنامەیا ریچی بۆ کوردستانێ ۱۸۲۰)، ئەفان هەر دوو
 ژێدەرە پێزانین زۆر باش و تێرۆتەسەل لدۆر دابوونەریتێن کوردی یێن تێدا هەین، دگەل
 هندی دا پێدەقییە خواندەفان زۆر ب هووشیاری و هویری بخوینن تاکۆ تەشتی وان بقیت ژئ
 بشین ژئ بینن دەری.

هەرودەسا مضایە زۆر ژێدەرەک دی یئ رەسەن یئ (جۆزینی کەمبانیلی - دیرۆکا
 کوردستانێ و هەر حەفت میڕگەھ و مەزەھبێن وئ) هاتیە وەرگرت، سەرپرای هندی ئەف
 ژێدەرە هاتیە وەرگێران بۆ سەر زمانێ کوردی، دبیت بۆ ئیکەمین جار بیت دقەکۆلینەک
 بقئ رەنگی هاتبیت بکارئێنان. لەورا ئەفئ ژێدەرئ رەسەن قەکۆلین ب پێزانین خۆ یێن
 گرنگ پتر زەنگینکری یە.

لدۆیف هەمەرەنگیان بیروبووونێن کوردناسان لدۆر قی بابەتی، ریبازا قەکۆلینێ
 یا بۆ قی بابەتی هاتیە پەیرموکرنا (ریبازا چەندایەتی و شرۆفەکاری) یە، چونکی بقئ
 ریبازی دئ هەفسەنگی دناقبەرا هزروبیرێن کوردناسان دا لدۆر دابوونەریتێن کوردان هاتە

کرن و دشین بقی رهنگی رهنگه‌دانا دابوونه‌ریتین کوردان ل سهر هزرین کوردناسان دیار بکهن ودی ب ئاشکه‌رای دیار بیت کا ب چ رهنگ وان به‌ریخو‌دایه دابوونه‌ریتین کوردان.

ده‌رازی‌نک: دابوونه‌ریتین کوردان

سه‌پ‌مرای هندآ ملله‌تی کورد ئیک ژ ملله‌تین دیرین یین پۆژه‌لاتا ناهینه، کوردستانێ جه‌کئ به‌رف‌ره‌هه ئقی ده‌قه‌ری بخۆقه گرتی یه، دگهل هندی‌دا باب‌یه‌خه‌ک کیم دناڤ پ‌ر‌س‌س‌ا گ‌رن‌گی پ‌ی‌دان‌ا پۆژا‌نا‌فای بخۆقه دیت‌بوو، هه‌تا جه‌رخ‌ئ نۆز‌ئ د جوار‌جوو‌قه‌کئ زۆر به‌رت‌ه‌نگ گ‌رن‌گی پ‌ی‌هات‌بوو دان. چون‌کی کورد‌ناسی بخۆ پ‌ر‌س‌س‌یه‌کا ه‌ز‌ری و ئایدۆ‌لوژی بوو دناڤ دیرۆکا م‌ل‌م‌لان‌ه و به‌ر‌ئ‌یک‌که‌فت‌نا شار‌ستان‌یا پۆژه‌لاتی و پۆژا‌نا‌فای په‌ی‌دابوو‌یه. ژ‌ه‌پ‌ژ‌ا و‌مار‌کر‌نا ئابۆری، سیاسی و که‌لتۆری پۆژا‌نا‌فای ئ‌یز‌یکی پۆژه‌لاتی بوون، بقی چه‌ندی هه‌بوونا پ‌ی‌زان‌ینا لدۆر پۆژه‌لاتی لد‌ه‌ڤ پۆژا‌نا‌فایان ز‌ید‌ه‌بوو، وه‌ک پارچه‌ک گ‌رن‌گ یا ده‌قه‌ری کوردستان که‌فته دناڤ قی پ‌ی‌د‌قی‌یات‌یی‌دا (حوس‌ین، ۲۰۲۱، ۶۴).

کوردان جه‌ه‌ک تایب‌ه‌ت دناڤ نه‌قی‌س‌ین‌ن گ‌ه‌ردۆ و کورد‌ناس‌ی‌ن بیانی دا گ‌رتی یه، دابه‌ش‌بوونا سیاسی و جوگ‌راف‌یا یا ملله‌تی کورد ل پۆژه‌لاتا نا‌ق‌ین بوویه نه‌گ‌ه‌ری هندی کورد ب ته‌مامی دویر و قه‌بری ژ جیهانی بمین (لا‌زار‌یف، ۲۰۱۶، ۷)، هه‌روه‌سا ژ‌به‌ر جه‌ی وه‌لات‌ئ وان یی جوگ‌راف‌ی یی ئاس‌ی نه‌بوونا ر‌یک‌ین هات‌ن و چوون‌ئ نه‌و دناڤ چ‌یا‌ی‌ین ئاس‌ی و ب‌ل‌ند پاش‌قه‌ما بوون، بقی چه‌ندی نه‌و ب دابوونه‌ریتین خۆقه ژ پ‌ی‌ش‌هات‌ین جیهانی پاش‌قه‌ما بوون، له‌و‌را دئ بینن هه‌ر تش‌ته‌کئ وان دروست‌ک‌ری لد‌وی‌ڤ سرۆش‌تن ده‌قه‌ری‌ن خۆ ج‌یک‌ر بوو و لد‌وی‌ڤ به‌ر‌ز‌ه‌مه‌ندی‌ن خۆ ب‌کار‌د‌ین‌ا، کورد ژ به‌ت‌الی‌ن تش‌ته‌کئ دی ن‌زان‌ن وان ه‌یز و ش‌یا‌ن‌ین خۆ هه‌می راده‌ستی ب‌یک‌اری و ته‌مه‌لی‌ن ک‌ری‌یه، هه‌ند‌ه‌ک دابوونه‌ریت یین دناڤ کوردان دا هه‌ین بووینه ده‌ج‌ئ سه‌رن‌ج‌را‌کی‌ش‌انا کورد‌ناسان وه‌ک قه‌ل‌ین و ک‌ی‌ش‌انا وئ دده‌ن دیار‌کر‌ن قه‌ل‌ینی‌ن وان به‌رد‌موام یین دده‌قی وان دا، ژ‌به‌ر ج‌گا‌ره‌کی‌ش‌انئ نه‌و سپ‌یدی ژ خه‌و راد‌بن و ب شه‌قی ژ ب قه‌ل‌ینه‌قه دن‌قن (که‌مان‌یلی، ۲۰۲۱، ۷۸).

لده‌می نه‌و ژ م‌ال دم‌رد‌که‌ڤن نه‌و گ‌رن‌گی‌یه‌ک تایب‌ه‌ت دده‌ن ج‌گا‌را خۆ و به‌رد‌موام کیسه‌کئ ت‌زی تویت‌ن دگهل خۆ دبن، نه‌و گه‌له‌ک گ‌رن‌گی‌ی به‌ندی ناد‌ن کا ج‌گا‌را کئ ژ یی کئ باش‌تر و لا‌وات‌ره یان تویت‌نا کئ ژ یا کئ خۆش‌تره، هه‌روه‌سا هه‌ند‌ه‌ک ژ کوردان خۆ ب هونه‌ر و س‌تران گو‌تن‌ئ م‌ژو‌یل دکه‌ن، په‌ر‌ک‌ین تویت‌ن وان زۆر که‌ی‌ش‌خۆش دکه‌ن، ب ش‌ی‌ومه‌یه‌ک گ‌شتی کورد هه‌ژ هندی نا‌که‌ن ئ‌یک تویت‌نا ئ‌یک ب‌ک‌ی‌شت یام ئ‌یک ج‌گا‌را ئ‌یک‌ ب‌کار‌بین‌ت، نه‌قه‌ تش‌ته‌کئ زۆر شه‌رم و نه‌خۆشه لد‌ه‌ڤ کوردان، ژ‌ن‌ین کورد یین شو‌یک‌ری و نه‌شو‌یک‌ری زۆر ب ج‌گا‌ره ک‌ی‌ش‌ان‌ئ، چا و قه‌هوه قه‌خوار‌ن‌ئ قه‌ م‌ژو‌یلن، له‌و‌را کورد تویت‌ن و قه‌هوه و چایه‌ک زۆر دمه‌ز‌ی‌خن (که‌مان‌یلی، ۲۰۲۱، ۷۸).

ماقۆیلین کوردان بچنه نیچیر، گهشت و گهریانان دناف سرۆشتی باژیر و گوندین خوودا (1992, Bruinessen).

ئهگهر هات کورهکی کورد قیا ژنی بینت یان کچهکی قیا شووی بکهت دا ژنهکا دانعهمر ژ مالا کۆری هیته راسپاردن بچته مالا بابج کچی دا وی ب شیومهیهک فهرمی بخوازن ئهگهر ئهو ژنا دانعهمر دههولا خو دا سههرکهفتبا، پشتی هینگی دا دانووستاندن دگهل مهزنی وی دهقهري لدرۆ قی چهندي هیته کرن و ئهگهر رازیبا پشتی هینگی دا دهیکا کۆری چیت کوستیرهکی بو وی کچا بو کۆری وی هاتیه خواستن بکرت، لدهمی دهیکا کوری کوستیرک دکره تلا وی کچی دا ههمبیز و ماجی کهت، ههتا دموات دهاته کرن دا ههر دوو دهزگر (کۆر و کچ) دیارییان پیشکشی ئیک و دوو کهن، دگهل هنديدا نهدهوو ئهو ئیک و دوو بیین و خو نیزیکی ئیک بکهن و دهلیقه بشی چهندي نهدهاته دان، ههرههسا دیاری ژلای دهیک و بابین کچی قه ژ کوری دهاته خواستن و پیدقیبوو ئهو دیارییا دهیک و بابین کچی ژ کوری خواستی هاتبا دان بهرۆقاژی داومت نهدهاته کرن و کچ نهدهاته قهگهاستن، ئهف دیارییه پتیرا جاران مهبلهخ و کۆژمین پارهی بوون ب چوو شیومیان بوخچکه بو کچی نهدهاته دروستکرن، بهرۆقاژی پیدقیبوو مالا زاڤایی ههمی داخوازیین کچی جیبهجیکریان(کهمانیلی، ۲۰۲۱: ۸۱).

کورد مری و سههرخۆشین ستران گوتن و کرنا دمواتی نه، سههرای هند قیان و ئارمهژیا وان ژ دوو لایهنانقه خرابه، لدهف کوردان ههچی پتر بکهته قیری و ههوار ئهو زیرهکترین کهسه و یا دووی ههر کهسهکی وهک هرچان خو ب لهیزینیت و خو پتر بادمت ئهو دئ هیته دهست نیشانکرن بو بدهستهئینانا لهیزتنا جیهانی یا زهبلهکان(کهمانیلی، ۲۰۲۱: ۸۲).

پیشهیی دهستی واته قههاندن و رستن وهک پارچه قوماشین رهنکا و پهنک، دهستگۆرد، گۆره، پیلای، گۆلاف، وهریس، شیتک، دووخین، لحييف، بالیقک، شینکرا زهقی، دروستکرا کۆرتانی ههسپ و کهران... هتدر، پارچهین گرنگن ژ دابوونهريتین کوردی، پتیرا ژن و زهلامین کورد رۆژین خو ب قان جۆره کارین دهستی و قههاندن قه دبۆرینن، کوردناسان وهسا پیشنیازکری یه ئهگهر کوردان هزر لهندي کرا رۆژانه ئهقان جۆره پیشهیان هیدی هیدی بهرهف پیشقهههبن دبت وان داهینانهک وهسا کاریگهر کرا و بیان خودان مهزترین دهستکهفت دیبافی پیشهسازیا دهستی دا، چونکی کورد دقان جۆره کاران دا بی وینه و بی ههقرک بوو(سندی، ۲۰۰۸: ۱۵۶).

تەمەری ئېكە: خوارن و ھەخوارنێن کوردان

یازانایە خوارن و ھەخوارنێن ھەر نەتەووبەکی ئاستی ھووشیاری، شارستانی، ئابوری یی وی دیار دکەت، ئەو گەردێن سەرەدانا کوردستانێ کرین، دویچچوونا خوارن و ھەخوارنێن کوردی پشت گوھفە نەھاڤیتینە، نیشانەدانا دلۆفانی و پێشکێشکرنا خوارنێ ھێما رێژلێنان و نیشانەدانا رێژگرتنێ یە ل مرۆفان، ئەف چەندە پتر ل دەف خێزانێن دەرەبەگ، ئاغا و سەرۆک ھۆز و مائباتین مەزن دا بوو.

ئارمانجا سەرەکی لڤیرێ ئەو دویچچوونا ھزروبیرێن وان بیانیان ئەوین سڕۆشتی جفاکی کوردی ژلای خوارن، جۆرین وان، خوشی، رادی پاقزی و ساخلەمیا وی سڕۆفەکرین دیار بکەین، بیگۆمان ئەف چەندە ئارمانجەک دەرۋونی بخۆفە دگرت، ژبەرکۆ تشتەکی ئاسای یە مرۆف ھەژ خوارنا وی جفاکی یی تیدا ژ دایک بووی بکەت، دگەل ھندییدا دبیت ھەژ خوارن و ھەخوارنێن جفاکەک دی نەکەت، ژبەر ھندی فەرە ئاماژە ب ھزر و بیری گەردان لڤور خوارنێن کوردی و خوارنا دگەل کوردان چەوايە.

گەردێ بەریتانی (کلۆدیو جیمس ریچ *Claudius James Rich*) ئاماژە ب نان خوارنا سپێدەھیان (تیشتن) دایە و دیارکری یە پتر نیزی شیۆ نان خوارنا نیقرو (فراقین)، چابقولیا و ھەمی جۆرین گتی یین قەلاندی، کەلاندی، ل سەر شیۆزێ فارسیان پێشکێشکر بوو، ئەف چەندێ خۆشییەک دی بەخشی بوو خوارنێن کوردی ژ ھەمی وان جۆرین خوارنێن یین ل بەغدا و لجهین دی ناڤبری خوارین خۆشتر و ب تەماتر بوو(ریچ، ۲۰۰۲).

ژلایەکی دێقە ویگرامی دایە دیارکرن ل دەمی سەرەدانا دەقەرا بارزان کری برنج، مریشک و ماست خەلکی دەقەری دروست دکرن، لقی دەمی دا مەزنی بارزان دگەل وان خوارن ب کەفچکین دارایی خوار بوو، ئەف چەندە ئیک ژ نەریتین وان بو و شیخین بارزان ب کیم خوارنێ ژ رازی بوون. ھەرۋەسا ویگرامی بەحسێ گوشتی گیانەوەرین کیتی کریه و دیارکری یە دانەک خوارنێ گوشت ب نانێ بەرییا دخوار، لڤیرێ دیار دبیت ویگرامی ئەف جۆرێ نانێ ل کوردستانێ دیتبوو، ناڤبری دیارکری یە دبیت ھندەک وەسا ھزر بکەن دلێ کەسێ ناچیت قی جۆرێ نانێ، بەلێ گەلەک ب تام بوو، ل کوردستانێ ئەف جۆرێ داران زۆر ھەبوو، وەک یین بەریتانیا نەبوون تەحال و تاما وان جودا بوون، ھەرۋەسا ناڤبری دیارکری یە کوردان وەک بەریتانیا ئار دھیرا و دکرنە ئارەکی زۆر ھویر، ھەرۋەسا دگەل جەھی ژێ دەھاتە تیکەل کرن داکۆ نانێ خو ژێ دروست کەن(ویگرام، ۱۹۷۱).

هه‌ده‌ک کوردناسان داکۆکێ له‌ندێ دکه‌ن کورد ب شێوه‌یه‌ک سه‌ریه‌خۆ خوارنێن خۆ دروست دکه‌ن، له‌و‌را هه‌ده‌ک کوردناسان دیار دکه‌ن کورد خودان پیستهرین زموقن دهباقێ خوارن و ڤه‌ خوارنێ دا، بۆ وێنه‌، کوردناسێ ئیتالی (جۆزێف که‌مبانیلی) دایه‌ دیارکرن " که‌س نه‌شیت ل‌دۆر وێ چه‌ندێ رازی بکه‌ت کۆ ملله‌ته‌ک ل سه‌رانسه‌ری جیهانی یه‌ هه‌یه‌ی و وه‌ک کوردان خودان پیستهرین زموقه‌" (که‌مانیلی، ۲۰۲۱، ۸۲).

ژلایه‌کێ دیه‌ ره‌ژه‌کا دیارا کوردناسان ستایشا خوارنێن کوردی کری یه‌ و دیارکهرینه‌ کورد گه‌له‌ک گرێدایی خوارن و ڤه‌خوارناڤه‌، ئه‌گه‌ر خوارن لێنه‌ره‌ک بیانی به‌یت ب هه‌می شیان و زیره‌کیا خۆ رابیت ده‌ست ب دروستکرن خوشترین و تامترین ئاڤک جیکه‌ت و دانیت به‌رسنگێ که‌سه‌ک کورد دێ بۆ وی نه‌خۆش بیت و هه‌ست ب کیماسی که‌ت و ناخۆت. هه‌روه‌سا هه‌ده‌ک کوردناس دیار دکه‌ن ئاره‌زۆیا کوردان ب به‌یئێن نه‌خۆش نه‌ک یێن خۆش ده‌یته‌ ڤه‌کرن، ب تایبه‌تی دناڤ هۆزێن کۆچه‌رێن گه‌رۆک دا، چونکی ئه‌و به‌رده‌وام یێن دکۆچه‌ره‌ی دا و بۆ وان تشته‌ک ژ خوشیا خوارنێ گرنه‌گ نینه‌ بتنێ وان دڤیت تیر بن، له‌و‌را پتیریا خوارنێن کوردان ژ به‌ره‌مه‌یێن وان یێن خۆمالی یێن ئه‌و دهبێژنێ (نۆک، نيسک، فاصوولی، بامی، باجان ره‌شک، باجن و پيشازان) ده‌ینه‌ جیکرن، خوشترین و جوانترین خوارنا وان یا د لێنانگه‌هێن وانڤه‌ ده‌یته‌ دیتن (په‌لاف نيسک، ماش، ترشک، گۆروو) نه‌ (سندی، ۲۰۰۸، ۵۵۲؛ ریچ، ۲۰۰۲).

هه‌روه‌سا جۆره‌کێ دی یێ خوارنا به‌ربه‌لاف دناڤ کوردان دا هه‌یه‌ ئه‌و ژێ (برنجه‌) ئه‌ڤ جۆرێ خوارنێ ل سه‌ر ئاڤێ ده‌یته‌ که‌لاندن و پاشی دکه‌نه‌ دناڤ دوه‌نی (روینی) دا، پشته‌ ئه‌ڤ خوارنه‌ ده‌یته‌ دروستکرن، ب جۆره‌کێ هه‌ستیکان دکه‌ن دناڤ سیئیکه‌ک به‌رفه‌ره‌ و مه‌زن دا و دداننه‌ سه‌ر جه‌ئ خوارنێ، هه‌روه‌سا په‌لاف ژکوشتی ده‌یته‌ دروستکرن و که‌بان ژێ دناڤ کوردان دا ده‌ینه‌ دروستکرن و که‌بابێن کوردان کوشته‌کێ زۆرێ پێڤه‌ کو دبیت نێزیکێ ئیک کێلۆئێ بت، ئه‌ڤ په‌لافه‌ نێزیکێ دوو ده‌مه‌مێران ده‌یته‌ که‌لاندن و بژارتنا وان ماوه‌به‌ک درێژ پێڤه‌ دجیت، کورد قێ خوارن ره‌ق دخون، ل هه‌ده‌ک ده‌ڤه‌ران ب شێوه‌یه‌ئێ خاف و تێگه‌لی هه‌ده‌ک گیایی دخون (Hay, 1921)..

هه‌روه‌سا جۆره‌کێ دی یێ خوارنا ئیپراخ ئه‌ڤ جۆرێ خوارنێ ژ کوشتی، برنجی و چه‌ند به‌اراتان پێک ده‌یت و دکه‌ن دناڤ به‌لگێن مێو، به‌قلی، پرچاپه‌رێ دا و ئه‌ڤ به‌ره‌گه‌ ده‌ینه‌ ومه‌رپێچان، هه‌روه‌سا پێکهاتێن وێ دکه‌نه‌ دناڤ باجان ره‌شک، باجان، فلفل، پيشاز و پتاتان دا. کورد ب قه‌واردنا کولیندکێن بجوویک و کورت ئیپراخان ب هه‌مان تیکه‌لێ ل سه‌ر ناماژه‌ پێهاتیه‌ دان ده‌یته‌ ئاماده‌کرن و دناڤ دینگێ به‌رخان دا ده‌یته‌ که‌لاندن و ئاماده‌کرن و پشته‌ که‌لاندنێ دکه‌نه‌ دسیئیکه‌ک مه‌زن دا و دخون. هه‌روه‌سا کورد گه‌نمی دگه‌لین و ددانن به‌ر هه‌تاقێ دا هه‌شک به‌هت و کورد ساڤارێ (بلغورێ) ژێ دروست

دکەن و دخۆن (کەمانیلی، ۲۰۲۱: ۹۵)، ھەرھەسا کورد جۆرەکی خوارنی ژ سیاتیای پەزی و بزنی جێدکەن و دبێژنی (کەشک) ددانن بەر ھەتافی تا ھشک بەت و پاشی دقووتن تا ھویر دبت یان دکن دناف ئافەک گەرم دا تا دحەلیت و ھندەک برنجی دکن بەر و ددانن سەر ئاگری و روینی ژ پەزی دەیتە جێکرن گەرم دکن و دکن سەر و دخوون، ھەرھەسا ھندەک خوارنا شەعریی یا ب شیوەیەک نەساخەلم و دروست دەیتە جێکرن دخون، و لدوێف ھزروبیرین کوردان باشتەین خوارن ئەو یا ژ گەنمی قۆتایی و ھوێکی و دەیتە تێگەلکرن دگەل پێقازین قەلاندی، کەرەفس و پێرپینی، بەرسلک و بەقلیان و بەزالیین کەلاندی دەیتە جێکرن، ھندەک قی خوارنی سویر تێکەلی کوشتی و گەنمی دکن واتە دابێژنی دانەقوت. کورد قی تێکەلەکی دکنە قازانەک مەزن دا و رۆژین ھاقینی بۆ دەھ تا پازدە رۆژان دروست دکن و ھەلدگرن، لدمەن ئەو قەباخا قازان دەیتە راکرن بێھنا مراری ب سەر وان دا دگریت، کورد قی خوارنی بۆ (۵ تا ۶) رۆژان دخۆن (سندی، ۲۰۰۸، ۵۵۲؛ ریچ، ۲۰۰۲؛ کەمانیلی، ۲۰۲۱، ۹۵).

ھەرھەسا ئەو جۆرەکی دی یی خوارنی یا دبێژنی (کوئەلک)، ئەو دیسان قی خوارنی بۆ ماوەیی (۱۵ تا ۲۰) رۆژان ددانن سەربانی بەر میش و مۆران، پشی ئەفە تەمام دبت ئەو ھەسا ھزر دکن وان خوارنەک خۆش ئامادەکری یە دئین د لیانگەھین خۆفە دپاریژن، ھەرھەسا ئەو خوارنێن تێکەلکری ھەک پارچین گوشتی، نۆک، حلۆکین ھشک، میوێژ، بەزالی ھشک، پێقاز، باھیف و خۆرمی، ئاری دۆنی پەزی یان نیفشی دەیتە دروستکرن دخۆن، ھەرھەسا ل مائین ئاغا، میر و دەرپەگان شەریناھی ھەک بەقلاو یا ژ دۆھنی پەزی یان نیفشیکی و باھیف قۆتای و تێکەلکری دگەل شەکر و ھەقیری ھاتیە دروستکرن دھاتە دیتن (Hay, 1921).

ژلایەکی قە گەردیپن بیانی شروڤەکرن داینە سەر نان خوارنا نیقرو (فراقینی) دناف کوردان دا و دیارکری یە ژ نانێ تەنک و پارچەک ستویر (دیارە مەبەست ژێ نانێ قەلاندی یان کادەستویرکرن قەکۆلەر) یی ل سەر ئاگری ب رینی دھاتە سورکرن، ھەرھەسا کوشتی بەرخان یی کەلاندی، دگەل ماستی، ھەمی تشتین بەردەست ژ بەرھەمی وەرزی ھاقینی، دمو، ژبلی کەقچک، کێرک، چەنگال (چەتال) نەدھاتنە بکارئینان، باشتەین رێک بۆ خوارنا گوشتی یان ماستی ھەلگرتنا پارچەک بجووێک یا نانی بوو (سندی، ۲۰۰۸، ۵۵۹). ژلایەکی دێقە خوارنا شەفتان ئێک ژ جۆرین دی یین خوارنێن کوردی یە و ژ پارچەیین گوشتی بجووێک پێک دەیت و ب شویشکان قەدکەن و ددانە سەر ئاگری و دبێژن، ھەرھەسا ئەو تۆلکی و تشتەکی دی دکنە دناف ئافکین خۆ دا.

پتیا کوردان سپیدی زیکا ژ خەو رادبن و ژناف جەپن خۆ دەرکەفن، دوعایین خیری، خۆشی و کەشقی بخۆ دکن، پشی ھینگی خاتینین وان یین ئەو دبێژنی (دەیکا

عهیالی) راستهوخۆ تیشتا وان دئینه بهر سنگی وان، ب شیوهیهکی گشتی تشتیپن وان ماست، شیر، په‌نیر یی ده‌یته پارچه پارچه‌کرن ده‌ینه خوارن، هه‌روهسا ته‌حین، سی‌قپن گه‌لاندی، هینگفین، مه‌رمبا، نان و فیقی یه، داکۆ پارپن وان بچنه دناف خوارنیدا کورد هه‌می ده‌مان پارپکیپن خۆ بچووێک و زراف چیدکه‌ن(ریچ، ۲۰۰۲).

به‌رۆقاژێ وان کوردناسپن سه‌پدانا کوردان کرین و دیارکرن خوارنا سه‌رۆپکیپن گیانه‌مه‌ران خوشترین خواره‌ لده‌ف کوردان و ب شیوهیه‌ک زۆر پێک وپێک پاقر قی جوړی خوارنێ دروست دکه‌ن، کوردناس جۆزپنێ که‌مبانلی دایه دیارکرن کورد دل ره‌شن، له‌ورا ئه‌و عویر، رۆیفک، سه‌رۆ پیکپن په‌زی ژپه‌ دکه‌ن و ده‌اقژن (که‌مانلی، ۲۰۲۱، ۸۲)، ژلایه‌کی دپه‌ کوردناسان ناشکه‌راکری یه کورد لدۆیف ئایینێ ئیسلامی دچوون ئه‌و گیانه‌مه‌رین نیچیرئ بتنێ نه‌ یپن مراریووپی دخۆن، هه‌روهسا مه‌شرۆب و هه‌می جوړپن ککوولئ و ئاقپن دی یپن دبنه‌ جه‌ئ سه‌رخۆشیا مرۆقان دناف کوردان دا قه‌ده‌غه‌نه، ژبه‌ر هندئ لده‌می ئه‌و خوارنێ دخۆن لجه‌ئ قان جوړه‌ قه‌خوارنا ئه‌و تشته‌کی دی قه‌ دخۆن و دبپژنێ (خۆشاف، دۆشاف، ئاف، ده‌وی) قه‌دخۆن. خۆشاف ژ میوژ، هیژپن ه‌شکری، حلیکپن ه‌شک، به‌زالپن ه‌شک کری دکه‌نه‌ دناف ئاقی دا و دکه‌لین و پشته‌ هینگ دکه‌ن ترارپن ئاقی یپن سفری و پئ قه‌دخۆن، ب که‌فچکی ئاقا وی قه‌دخۆن و پشته‌ هینگ وی فیقی ژئ هاتیه‌ دروستکرن دخوون(سندی، ۲۰۰۸، ۵۵۲؛ ریچ، ۲۰۰۲؛ که‌مانلی، ۲۰۲۱، ۹۵).

هه‌ژێ یه‌ بپژن کوردان میژ، کورسی، سی‌نیک و گلاس، پارچپن قۆماشێ یپن پاقرکرن میژ و پاتپن پاقرکرن ده‌ستان نین، هه‌روهسا نه‌ چه‌ته‌ل، کپرک، خویدانک و شه‌کردانک نین، به‌لکۆ ئه‌و لجه‌ئ وان قۆتیک و دۆلکپن بچووێک بۆ قی مه‌به‌ستێ بکاردنپن، هه‌روهسا وان ب ریژه‌یه‌کا زۆر که‌فچکپن داران یپن هه‌ین، کورد گه‌له‌ک که‌فچکی بۆ خوارنێ بکارنانپن، ژبه‌رکۆ لدۆیف ه‌زروبیرپن کوردناسان وان وه‌سا ه‌زدکر خوارنا ب ده‌ستی پتر خۆشی و ته‌م هه‌بوو، کوردان ل شوینا قۆماشێ سه‌ر میژا پاته‌ک دستویر یان پیستێ گیانه‌واران دانا سه‌ر ئه‌ردی، لده‌ستپیک ئه‌و نانی ددانه سه‌ر وی پارچا پیستی یان قۆماش، خوارنێ ددانه سه‌ر ئاقا وی و پاشی کا چ خوارنا دی هه‌یه‌ دکه‌نه‌ ئامپن سفری دا و ددانه سه‌ر، کورد ب ده‌ستپن راستی خوارنێ دخون و وه‌سا ه‌ز دکه‌ن کۆ گونه‌ه ب ده‌ستی چه‌پ بخن یان هنده‌ک کارپن دی ب ده‌ستی چه‌پ دکه‌ن، کورد هه‌می تشپن لسه‌ر سفری ب ده‌ستی پارچه‌ پارچه‌ دکه‌ن، بۆ ده‌ربیرنا ریژ و قیانی مه‌زنێ سفری رادبیت ب دانان و کپشانا خوارنێ بۆ به‌رسنگی که‌سێ ل به‌رامبه‌ری خۆ وه‌ک ریژگرتن و قیان، پشته‌ ئه‌و ژ خوارنێ خلاس دبن ئه‌و ده‌ست، ربه‌ و ده‌قپن خۆ ب ئاف و سابۆنێ دشوون(Hay, 1921) ؛ نیکیتین، ۲۰۰۷، ۱۷۰).

کوردناسان ئاماژه ب قه‌خوارنا چایێ دناڤ کوردان دا کرى يه و داینه دیارکرن لدهمێ بووینه مېهقانین ناقدارین کورد بو ئاشکەرا بوویه کورد زۆر حەژ قه‌خوارنا چایێ دکەن، بۆ نموونه ئه‌گەر ژ خوارنێ خلّاس ببان پاسته‌وخۆ ده‌ست ب قه‌خوارنا چایێ دکەن، ئه‌گەر قه‌وه‌هه قه‌خواربا هېشتا قه‌وه‌ها وان خلّاس نه‌بووی چا بۆ ده‌اته ئاماده‌کرن، هه‌روه‌سا ئاماژه ب هه‌بوونا سه‌ماوهر، قۆرپین چای، سندوقا په‌یالا، چه‌وانیا دروستکرن چای و پېشکێشکرن و ئ ب مېهقانان کرینه، داکۆکی ل سه‌ر هندێ کرى يه کورد شیرى دگه‌ل چایێ تیگه‌ل دکەن، پیدقیبوو مېهقانان دوو تا سێ چایان قه‌خواربان، هه‌روه‌سا کوردناسان داکوکی له‌ندێ کرى يه په‌یالین وان (کوردان) زۆر پاڤژ و بژین بوون، به‌رى بکارئینانا وان ب باشی دشوێشتن (سندی، ۲۰۰۸، ۵۵۲؛ ریچ، ۲۰۰۲؛ Hay, 1921؛ که‌مانیلی، ۹۵، 2021).

ته‌ومرێ دووئ: هزرویرین کوردناسان دهریارمیی جل و به‌رگین کوردان

(میچهر بانېستر سۆنى Ely Bannister Soane) دایه دیارکرن به‌رى وى ب سه‌د و حه‌فتی سالان گه‌ردین بیانی به‌حسێ جل و به‌رگین کوردی کى یه، دقې بیاقى دا ئاماژه ب هزرویرین کوردناس (لایاردی) لډۆر شیوازی جل و به‌رگین ده‌قه‌را هه‌کارى کرینه، ناڤبرى ئاماژه به‌ندێ دایه کوردناسان ئاشکەراکرى يه کوردان جل و به‌رگین ره‌نگا و ره‌نگ ئه‌وین لده‌ف وان په‌سه‌ند لبه‌ر خۆ کرینه (Soane, 1912).

لډۆیف هزرویرین کوردان جل و به‌رگین وان لډۆیف زموقى وان ده‌یته گه‌ورین، له‌ورا دئ بینن جل و به‌رگین ده‌قه‌را سۆران و بابان پتر نێزیکى یین فارسن، ئه‌و ژ کوردین جوانتر، رێک پیکتر خۆ لیکدەمن، ناغا، دهریه‌رگین کوردان وه‌ک دهریه‌گین ئوسمانیان جل و به‌رگان لبه‌ر خۆ دکەن بتنێ ئه‌و دهرسوک و گولاقین وان ناکه‌نه سه‌ریخوو، له‌جێ قى چه‌ندێ ئه‌و کولاقه‌که‌کى سۆر یان پمى یى بچووێک دکه‌نه سه‌ریخۆ و دهرسوکه‌کى لډۆر دزفرین، که‌سایه‌تین ئاسایى ب شیویه‌که‌کى دی دهرسووکین خۆ دکه‌نه سه‌ریخوو، واته‌ بئ نه‌خشه و وینه‌نه ب شیویه‌کى قوماشێ ئارمیشى دکه‌فنه سه‌ر گوهر و پاتین وان، ژلایه‌کى دیشه‌هه‌زار و به‌لنگاز جل و به‌رگین وان زۆر بئ سه‌رووبه‌رن ب شیوازی فارسان خۆ لیکدەمن، وه‌ک کراسه‌کى درێژ یى تا سه‌رچووکیان وان درێژ دبت دکه‌ن، هه‌ر دوو سه‌رین جلکین وان قه‌کرى و شه‌قن، هه‌روه‌سا گولاقه‌کى سپى و درێژ دکه‌نه سه‌رێ خۆ (Hay, 1921).

ژلایه‌کى دیشه‌خزمه‌تکار گولاقه‌کى سپى یى درێژ، تیز، زراف و سیگۆشه و ته‌نگ دکه‌نه سه‌ریخۆ، هه‌روه‌سا هنده‌کین دی جۆره‌کى گولاقى یى هه‌مى نه‌خشاندی دکه‌نه سه‌ریخۆ، هه‌روه‌سا ئه‌و شویتکه‌کا باش، پرى زێر و زیف یان گرانبها دکه‌نه پشتا خۆ و ل سه‌رێ زکى خۆ و ب دوو به‌ندکان دشدین (که‌مانیلی، 2021، 98؛ نیکیتین، ۲۰۰۷، ۱۶۳).

جل و بهرگین کوردان ب شیوهیهک ئاسایی ژ کراسهک سپی یی درێژ، شهروالهک فرمه و قه میسهک پمش لسهردا دکهنه بهرخوو و دکهنه دبن شهروالیقه، ههروهسا پارچهکا قوماشی یا درێژ واته (شیتک) ل پشت خۆ گریڤدمن و ئەف شیتکه پتریا جاران پمش یان سپی یه، درێژیا وئ دناقههرا ۳ تا ۱۵ مهترا دایه، دناقهراستا لهشی دا دهیته گریڤدان، نهدموندز دیارکری یه ئەف پارچه قوماشی پارچین سهری و بنی ییڤن جل و بهرگین پیکهه گریڤددمت، بنافی (پشتین) دایه نیاسین، ههژی یه بیژین پشتین دوو ناڤین دی ژ ی ههنه، ل گهلهک دهقهڕین کوردی ب ههمان ناف دهیته نیاسین و ل هندهک دهقهڕین دی ب شیتک ددمن نیاسین، ژ پارچهک قوماشی ئاسایی دهیته دروستکرن و پتریا جاران رهنگ و رهنگن، لدهقهڕین سوړان ب شیوهیهک ئاسایی دهیته پیچان و لهندهک دهقهڕین دی ل بهر سنگی وهک گریکان دهیته بکارئینان (Hay, 1921).

ل و مرزێ زفستان دهرییهک دبن شهروالیقه دکهنه بهرخوو، ئەف دهرییه ل مالاڤن دهیته دروستکرن، ئەف دهرییهک کهتانهک سپی یه، تارادهک کورته، ههروهسا لدهمئ سارمئ دا ژێ قۆبیتهک ژ هرییا پهزی هاتیه دروستکرن دکهنه، ل سههر ملین وی بلند دهیته و ئەو کهسێ دکهته بهرخو شیۆ داهۆلئ ددهت، ههروهسا سههریچین (میژهرین) زهلامان و جوړئ قوماشی ژێ دهاته دروستکرن وهک جهمهدانئ یان مشکی (دهرسوک) کری یه و دیارکری یه ژ په مبی و ههریرئ فارسی و بهغدادی دهاتنه جیکرن و ئەف سههریچه ژ کۆلاقهک کوڤکی، دوو یان سئ دهرسووکین ژ ههریری یان په مبی هاتینه دروستکرن لدوور دئالین، لدهقهڕین چیاپی خه لکی کۆلاقهک ژ هریی هاتیه جیکرن دکهنه سههری خو، ل و مرزێ هاقینئ یی نافدار ب (و مرزێ درینئ) کۆلاقهک لیڤ پیڤه دکهنه سههریخوو (نوئیل، ۱۹۸۴، ۱۱۷؛ Hay, 1921).

شهوالئ کوردی لدهستپیک زوور فرههیه و لدهمئ دگههیهته دهلنگان تهنگ دبیت وهک یی دهریافانهیه، ئەف شهوالیه ژلایئ کوردان بخۆقه دهاتنه جیکرن، شالهک ژ ههمان قووماش بۆ دهیته جیکرن و کورتهکهک ستویر دبنهقه دکهنه بهرخوو، ئەف شهوله تایبهته ب کوردین باکوور و دهقهرا بادینان قه، ئەو دبیزن ئەفی جوړئ جل و بهرگان (شال و شهپک)، نهوهک شهوالئ کوردین باشووری یه، چونکی شهوالین وان ل سههری زوور فرههمن و لخواړئ تهنگن. شهل و شهپک ب زوور رهنگان دهیته جیکرن، بقی چهندي جوانی و تایبهتمهندیان ددهته فی جوړئ جل و بهرگان، ئەف جوړئ جل و بهرگان زوور دهگمهن و ب بهایه، رهنگی سووړئ یان زهرئ توخ ل سههر زاله و دگهل رهنگهک دی دهیته تیکه لکرن وهک فهرشین کاشانئ ییڤن ئیرانئ یه، ب شیوهیهک چوارگوشه دهیته قهه کرن و دروستکرن. ژلایهک دیشه کوردناسان ئاماژه ب پهستکی (کهپهن یان چۆخکی) ئەوی ژ هریی دهاته جیکرن کری یه. ههروهسا زوور جوړین و رهنگین پیتلافان دناف کوردان دا ههنه،

دیارتیرین جوړی پیلالا کوردی دیژنی (کالک) ژ پارچه ک پیستی گامیشان دهیته جیکر و دورین تیدا نینه، ئەف پیلالە دگەل پیاان دگونجیت سەری وان ب هری یان ئارمیشی دهیته دروستکر، هەر دوو لایین وان کونەک تیدایە و دشین ب داڤە ک هری یان قووماشی پیلالا خۆ موکووم بکەن (Hay, 1921؛ کەمانیلی، 2021، 96؛ سندی، ۲۰۰۸، ۴۷۰).

ژلایەکی دیفە کوردناسی بەریتانی شمیدت بریک زاخۆ سەردانا کوردستان کرێ یە، زۆر حەژ جل و بەرگی زەلامین کرێوو و سەرنجا وی پاکیشا بوو، ناڤیری دایە دیارکرن جل و بەرگی وان ب سرۆشتی وانقە گریدایە، ناڤیری چاف ب وان کەسان کەفتبوو ئەویین جل و بەرگی کوردی ل بەر خۆ کرین، شمیدی دیارکریە جل و بەرگی زەلامین کوردی ب هەمی رەنگان وەک رەنگی قاوهای، زەر، پرتەقالی، هەندەک ئیک رەنگ، هەندەکان خیتی فرەهە، ستویر و رەنگ گوندۆری بخۆقە گرتبوون، هەروەسا دەرۆکی وان خالین ڕەش، سپی، سوو، شین بوو، دیمەنەک سرۆشتی یی جوان پیقە دیار بوو (سندی، ۲۰۰۸، ۴۷۰).

کورد ژنی کورد و شیوزای لیکدانا جل و بەرگی وان ژ دەقەرەکی بۆ دەقەرەک دی جوودایە، لدمە ژنی کورد جل و بەرگان دکەن پتر ب سەرشۆزای ژنی پۆزناڤایی دچن، دفن بلندی و خۆپەرستنا وان هەمی یا دسەری وان دا، دەرۆکا ژنی کورد دکەنە سەری خۆ پرە ژ هری یان پەمبی، دەرۆکی ژنی کورد ب نەخشەین جۆرۆجۆر وەک پەمبی و توولی هاتیە دروستکر، دەهەمان دەم دا، رێژەکا مۆرک و بەرین جۆرۆجۆر وەک یاقۆت، عەمبەر، عەقیق و عەینکی (قۆدیکی) بچوویک پیقە دگریدن، هەروەسا لڤیڤ ئارمۆیین خۆ ئەو دانگی کراسین خۆ دریز دکەن و نەخشەیان لڤیڤ ئارمۆ و حەزین خۆ لیدکەن، دەرۆکی ڕەش، سۆر ژ دمی دەینە دروستکر و ب دمیەکی رەنگ زەر ل سەر قۆماشەک دی ب دەرۆکی وان قە دەینەگریدان، ژ قەرپێزا ئەق چەندی دشین بەردەوام کەسایەتیان ژ ئیک جودا بکەین کا محەمەدیە (موسلمان)، مەسیحی یان جوھی یە . هەروەسا موسلمان زی بیت لڤیڤ شیوزای گریدانا دەرۆکا وی دی زانی کا ب سەر چوو هۆرقە یە (Hay, 1921؛ کەمانیلی، ۲۰۲۱، ۹۶؛ سندی، ۲۰۰۸، ۴۷۰).

هەمی ژنی کوردی وەک هەمی ژنی دی یی پۆزەلاتا ناڤین دەرۆک یان جوبەیان دکەن بەر خوو، لدمەری ب سەر میڕگەها بابانقە لدمە ژن کراسەک سپی دکەتە بەرخۆ جوبەیهکی یان عەبایەک ب رەنگی ڕەش ددانە سەر ملین خوو، بقی رەنگی جل و بەرگی وان ژ کەلەخین وان زیدەتر لیدەین، خۆ راپیچانا ژنی کوردان بۆ ماومیهک کورت نینه وەک جل و بەرگی ژنی دی یی کورد، هەروەسا ب رەنگەکی سرۆشتی جوړی جل و بەرگان ل وەلاتی ئیرانی ب قومشەک تەنگ دهاڤە دروستکر. هەژی یە بیژین هەمی

ژنیڤ کورد ئارمژوییا وان ئەمە ژ زەندەکی تا ئەنیشکی لەوەندیڤ خۆ درێژکەن و ب زیف،
زێرو تشیڤ گرانبها وەک عەنبەر، مەرچان و مۆران، یاقۆت و عەقیقان ب
خەملین (Hay, 1921).

ژلایەکی دیکە ئەگەر بەرێخۆبەدیی بەژن و بالێڤ ژنیڤ کورد دئ بینێ کەمەرێڤ
وان پری تشتن، ئەف تشتە ژ زیشی ستویر و پارچەڤڤ زیری پیک دهاتن، ئەف تشتە هەمی
دەمان ب کراسیڤ قەدیکەڤڤ شین و ڕەش قە دهاتنە دروستکرن، هەرەسا دناقەراستا وان دا
هەندە کراسیالێڤ دی (موجەوهریڤ دی) ییڤ گرانبها دهاتنە نەخشاندن، گرانیا وان
هەمی ب (پینچ کێلۆ نیف یان شەش کێلۆیان) دچوون، هەرەسا ژنیڤ کوردان وەک ژنیڤ
بەریرەران حەزا (کونکرنا دفنان یان کران تشتەکی د دفنا خۆرا) بوو، لەندەک دەقەرەن ژنیڤ
کورد دفنێڤ خۆ دسمین و خەلەکێڤ مەزن ییڤ ئاسنی دکرێڤ. دشیان دایە ئاماژە بەندئ
بەدەین هەندەک ژنیڤ دی ییڤ کورد ل هەندەک دەقەرێڤ دی ریڤ خۆ کون دکر خەلەک یان
بزمەرەک بجووێک یا زیری پێقە گرێددا. هەرەسا گوهریڤ خۆ دسمن و گوهارکێڤ زێر و
زیفی دکن بەرخوو، ژنا کورد ژۆر ب زیری و زیفی قە گرێدایبوو، هەند حەژ کراسیالان
ناکەن (Hay, 1921، کەمانیلی، 2021، 96؛ سندی، 2008، 470).

ژنیڤ بەهەدیان و بۆتان و ژنیڤ دەقەرە شنگالێڤ ب رەنگیڤ جودا جودا خۆ
لێکدەدن، ئەم جووبەکی درێژ یێ ژ چووکیڤ وانە نەبۆریت دکنە بەرخوو، ئەف جوړئ
جوبەیی پتیرا جاران ژ قۆماشەک ستویر، سۆر یان ڕەش و هریا ئەسمەر دهاتە دروستکرن، ئەف
جوبەر ب پێشەیهک ئاسان و موکوم ب دەستیڤ وان دهاتە جێکرن، ئەف جوبە دناقخۆ و
دەرقلەدا ستویر بوو، هەرەسا کەپەنەکی کورت دکرە بەریخوو، هەرەسا ژنیڤ کورد
کراسەکی درێژ وەک عەبایان لێر خۆ دکر، ئەف عەبایە ژ چوار پارچێڤ نیف بوستی
ییڤ وەک ئێک و ب رەنگی زمێڤ خاف دهاتە جێکرن و دبن عەبایی دا جل و بەرگەک
ستویر و خەت خەت دکرە بەرخوو، ئەف جۆرە کراسە وەک یێ دی ستویر و موکووم بوو،
ژلایەکی دیکە پێلاقیڤ وان ب پێشەیهک موکوم دهاتنە دروستکرن و بۆیاغکرن، دەرەگ و
ئاغایڤ کوردان راپێچا خۆ یا تایبەت هەبوو، کولاقیڤ وان سۆر تا رادەکی مەزن بوون و
لەدەمێ دچووونە نیچیرئ وان جل و بەرگیڤ ئاسایی وەک ییڤ گوندییان دکرە
بەرخوو (Forbes, 1839, 409-430).

ژنیڤ سەرە (دانەمەر) ییڤ کوردان کولاقەکی دکنە سەرئ خۆ درێژاها وی نیف
بوستە و وەک جەرکێ ئاقی بوو، ئەف کولاقە ب پارچەک دی یا قۆماشێ تەنگ دهاتە
نخافتن، مەزنایهتی و بەرفرەهیا وی نێزیکێ دەه بۆستان بوو، ئەف پاتە بۆ جوانی دهاتە
بکارئیکان لایەک دکهفته سەر سەرئ ژنی و لایێ دی ب پشتا ژنی دا دچوو خوارئ، ب
رەنگەکی نەلێکدایی، بئ سەر و بەرل سەر ملیڤ ژنی دا شۆر دبوو (کەمانیلی، 2021، 96؛

سندی، ۲۰۰۸، ۴۷۰)، ل هەر چوار وەرزیڤ سالی ئهو پارچا قۆماشى ب پاتهیهک دی یئ ستویراتیا وی نیف تل ب سەر دا دهاته گریډان و چۆکان نه دبۆری، ئەف جۆی جل و بهرگان ب قومچکان دگههشتنه ئیک، هاتنه گریډان، دین تهنگی دا ژ بهرفرهیا وی زیدهتر لیدهات و بئ قومچک ب سەر ئیک دا دهاتن، ئەف ب پارچهک قۆماشى دهاته دروستکر، دین چوکان دا ئهو شتهکی دريژ دکهن بهرخو و دبیزنئ (سەر دهلنگ)، سەر لیقین وی ب فرهیا شهش تلان پارچهک قۆماشى دی پیقه دروین، هەر چوار لایین وی ب جوانی و بالکیش دیار دین، ژن شهلولین خو یین ئارمیشی یین دريژ ب هندک پارچهین پاتهیی یئ دبیزنئ (دهست مال) ب پیلایین خو یین ب سەر رهنگی زهریقی ب وان دهستمالان گریډدن، هچکین قه میس و کراسین وان زور دريژن، چونکی پیدقییه ئهو ریک پیک و جوان بن لدهمی ئهو دراوستن (Hay, 1921؛ سندی، ۲۰۰۸، ۴۷۰)..

تەمۆرئ سیئ: کەیف خوشی دناڤ کوردان دا

کەیفخۆشی خالهکادی یا کوردانه کو رۆژهلاتناسان بهسکری، کو مللهتی کورد ب مللهتهکی کەیفخۆش و ئاخفتنخۆش دایه نیاسین. ژ وان کوردناس ئامازه بقی چەندئ دایئ، دۆستئ مللهتی کورد کوردناس و رۆژنامهفانی ئەمریکی (دانا ئادم شمدت Dana Adam Schmidt) کو دیارکری یه، "هەر چەنده جهئ کوردان یئ نهخۆشه و ئهو نهخۆشیین کوردان دیتین زۆرن بهلئ دسەر وان نهخۆشیان را ژئ کورد گهلهک دکەیفخۆشن و قهدرئ ئیک و دوو دگرن و بهردموام دهق وان یئ ب کەنی بوو" (Schmidt, 1964).

رۆژهلاتناس و ئەندەزیاری بهریتانی (ئارشيبالد میلن هاملتون Archibald Milne Hamilton)، ددهتن خۆیاکرن "تهگەر کوردا نهخۆشیهک ههبيت داکو قئ نهخۆشیئ ل سەر سئک بکهی، دقیتن ب هندک ئاخفتنئ خۆش دگهل باخقی" و دبیزتن "من ریکهکا ئاشکرا کری کو نهخۆشیئ بجووک لدهف کوردی ژبیرئ ببهی، ئهو ژئ بریک سوحبت نوکتا و ئاخفتنئ خۆش دکهن و دبهرههفن گهلهک بکهن کەنی" (Hamilton, 1958).

گهڕۆک و قۆنسۆلی بهریتانی ل ئەرمزۆمی، (جیمس برانت James Brant)، ئهوئ ل هافینا سال ۱۸۳۸ سهرمانا دهقهريڤ کوردی کری دایه خۆیا کرن کو دهمی وی سهرمانا دهقهريڤ کوردی ل وانئ کری، ل چاپیکهفتن و دانووستاندنئ خو دا ل گهل کوردان گههشتی یه هندئ کورد دکەیفخۆش، داوهتکرن و ههز دکهن چاپیکهفتن و دانووستاندن دگهل بیانیان بکهن. (Brant, 1840).

ههروهسا میجرسۆنی دایه دیارکرن کورنهتەوهیهکه ههز ئاخفتن و گوتنن خوش، ب کەنی و ترانهیان دکەت و بهردموام کەنی یا ل سەر لیقین وان (Soane, 1912).

لهوړا ويگرام داخواز ژ ئهوان گهروځيڼ ئهروځي ئهويڼ ل كوردستانى را دبورن كړيو پيدښه بهردموام زيرهك، هيمن و ئاخستن خوش بن، برپكا ئاخستن، نوكته و پهيځين شرين دئ شين پهيونديڼ بهردموام دگهل وان دروست بكهن(ويگرام، ۱۹۷۱). ههروسا قهشه و كوردناسئ هرهنسى توما بوا داكوكى لهندئ كرى يه كو كورد مللهتهك ئاخستن خوش و پهنزان(Bois، 1966، 31).

هاملتوني ئامازه بهندئ دايه سهپرمارى هندئ مللهتى كورد تووشى گهلهك دهمدهسهرى، كارسات و نهخوشيان ببوو دگهل هنديدا كورد مللهتهكه همژ يارى و پيكنينان دكهن(Hamilton، 1958)، ژلايهكى ديشه كوردناسئ رويسى مينورسكى دايه دياركرن كوردى بهردموام همژ ئاخستن خوش دكهن و بهردموام دقيت ههمى دمنگ و باسان بزان(مينورسكى، ۲۰۰۷؛ سندى، ۲۰۰۸، ۳۶). ژلايهكى ديشه هاملتوني ئامازه ب ئاسايكرنا نهخوشيان ب ئاخستن خوش كريبه و روونكريه ريكهك بو ژناقبرنا نهخوشى و نهفيانا كوردان ئاشكها كړيو، كو ئهوى پيكنين و ئاخستن خوش بو، چونكى ئهوى گهلهك همژ نوكته، پيكنين و ياريان دكهن و ههمى دهمان دقيت بكهنى بن(Hamilton، 1958).

ههروسا كوردناسئ ئهمريكى شمديت داكوكى لهندئ كريبه كوردان دهف بكهنى، جوان و روح سمكن(Schmidt، 1964). ژلايهكى ديشه مينورسكى خوياكريبه بهردموام كورد همژ ئاخستن خوش دكهن و ههمى ههولان دمن همر تشتهكى ههمى بزان(مينورسكى، ۲۰۰۶؛ سندى، ۲۰۰۸، ۳۶). ژلاي خوقه كوردناسئ بهريتانى خالقين كهيفا كوردان ب شهرى دهيت و ل ههمان دمدا ريزهك تاييهت ل ميھفانين خو دگرن، كهيفا خو پي دئين، بهرامبهري خهلكى سهرجاف قهكرينه و بهردموام هيقيڼ ههمى دئ روژهك هيت پيشهاتين وان دئ خوش بن(خالفين، ۱۹۷۱، ۳۳).

ژلايهكى ديشه هندك روژههلاتناس ولسا هزردكهن بتنى كوردان همز و فيانا جگاركيشان و ژنان نهزيدهتر يا ههمى، همر كارهكى دى ژبلى فان همر دوو كاران بكهن پي بيزار دبن و پشتى بورينا دوو روژان ئهوى دئ زفرانه سهر ئيك و دووا خو يا بهري، كس نهشيت وان ژ فان دوو دياردميان قهكته ههروسا ئهوى بخو ژى نهشين بي تيكلهيا ژنان و كيښانا جگاري بقهتين، مهبستا وان ژقي چهندي ئهوى نينه دا كارووبارين مالى بريقهيجن يان بنياتهكى بخو دانن، بهروفاژى بتنى ئهوى ژبهرو خوشى و زموقى خو ژنانن دئين، تشتي سهر ئهوى زاروكين كوردان ژى زور ب كيښانا جگارانه هاتبوو گريدان و ئهگر بو ماوميهكى كيم ئهوى جگارهدكى نهكيښن ئهوى دين و هار بن.

ئارهوژيا ژين كوردان ئهوى بجن بهر دمرگهين مالن روينن خواري، ديوانان گريدمن و باخستن، پتريا جاران ديوانين وان يين بهردهگهان "لومهكرن و خهيهتكرنه"،

هه‌وره‌سا ئێنان و برنا وان گوتن و کێپارایه بێن دماومیی شهف و رۆژان دا رویداين. سواربوونا هه‌سپان چالاکیه‌ک دی یا که‌یفخۆشیی کوردایه، لده‌می ده‌ست ب ئه‌نجامدانا چالاکیی هه‌سپان دکه‌ن ئه‌ور تشته‌کی وه‌ک شیره‌کی، پمه‌کی یان چه‌که‌کی دکه‌نه‌ ده‌ستی خۆ دا، هه‌لدگرن و راده‌یلنه‌ ئیک و دوو ب هه‌سپان، هه‌روه‌سا رێگری و شه‌لاندن ئیک ژ پێشه‌ین زه‌وقی یه‌ دناف کوردان دا و ئه‌و نه‌شین بێ ئه‌فی چه‌ندی بژین (Hay, 1921؛ که‌مانیلی، 2021، ۱۰۰؛ سندی، ۲۰۰۸، ۴۷۰).

کوردناسی رۆسی (لیرخ) دایه‌ دیارکرن، ب شیوه‌یه‌ک گشتی کورد ملله‌ته‌ک که‌یفخۆشه‌ و سه‌روچاف قه‌کرییه‌ به‌رامبه‌ری بیانیان (لیرخ، ۲۰۰۸، ۳۴). هه‌روه‌سا جیمس برانت ئاماژه‌ به‌ندی دایه‌ لده‌می سه‌رمدانا ده‌قه‌را وانێ کری بۆ وه‌سا دیار بوویه، کورد ملله‌ته‌ک که‌یفخۆش، داوته‌که‌ره، به‌ردموام فیان چا‌قی‌که‌فتن و دانوستاندنێ دگه‌ل بیانیان هه‌بوو. ژلایه‌کی دیقه، برانتی دایه‌ دیارکرن کورد ملله‌تی ئیک یه‌ ل رۆژه‌لاتا نا‌قین تا دره‌نگی شه‌ف دمی‌ن هووشیار، چونکی هه‌رده‌می تاری ب سه‌ردا هات دچنه‌ ده‌رقه، سه‌رمدانا ئیک دوو دکه‌ن، شه‌قبیریێ خۆ ب ئاخستن، نۆکته، ستران، جگاره‌کێشانی دبنه‌ سه‌ری و سپیدی دره‌نگ ژ خه‌و رادبن (Brant, 1840).

ژلایه‌کی دیقه، هه‌بوونا رێژه‌کا زۆرا په‌ز، بزنی و گیانه‌مه‌ریێ ک‌قی ل چیا‌ین کوردستانی بوویه‌ ئه‌گه‌ره‌کی سه‌رمکی کورد به‌ره‌ف چیا‌نه‌ به‌ینه‌ پاک‌شان، پتریا جاران کورد ب تقه‌نگ‌ین شاهین، برنۆ، چفته، ئه‌له‌و و بازان نی‌چیرقانی دکه‌ن، هه‌روه‌سا هنده‌ک جاران ئه‌و بالنده‌یان بێ بکارئینانا ئامیران دگرن، هه‌روه‌سا کورد که‌وان ب دا‌ق‌ین چوو‌یچکان دگرن، یان ل و مرزی ژه‌ستنانێ زه‌لام ب شه‌قی دچن نی‌چیرا گیانه‌مه‌ران وه‌ک که‌و، سو‌یسک و چو‌یکان، ب شیوه‌یه‌ک گشتی کورد دشی‌ن نی‌چیرا خۆ بکه‌ن، لده‌می که‌و ژ رۆژان بۆ ده‌شتی ده‌اته‌ خوارێ، دا گرۆپ‌ین نی‌چیرقانا ه‌ینه‌ دروستکرن و هه‌ر گرۆپه‌ک ژ ۲۰ تا ۳۰ که‌سان پ‌یک ده‌ات، دا پلانه‌کی دانن، به‌ره‌ف وان جه‌ان دچوون ی‌ین که‌و دچوونێ، دا که‌ن ق‌یری و هه‌وار، ژقه‌ری‌ژا ئه‌فی چه‌ندی ئه‌گه‌ر که‌و ل و‌یری هه‌بان دا فرن، که‌وان نه‌دشیا بۆ ماوه‌یه‌ک در‌ی‌ژ بفرن، ژبه‌رکۆ ئه‌و که‌و ژ هه‌می لایانه‌ ده‌اته‌ درو‌ی‌چکرن و فرینا وان یا سنۆردار کری بوو، ژبه‌ر هندی که‌و دواستیان و نه‌دشیان بۆ ماوه‌یه‌کی در‌ی‌ژ بفرن و دکه‌فته‌نه‌ خوارێ بقی رهنگی نی‌چیرا نی‌چیرقان باش دبوو و ب سانه‌یه‌ترین شیوه‌ دگرتن، هه‌روه‌سا کوردان که‌و بر‌یکا قه‌بان‌دنا وی بکار‌د‌ئ‌ینانان و دشیان ب سانه‌یه‌ترین ر‌یک نی‌چیرا که‌وان بکه‌ن. ده‌هه‌مان ده‌مدا ئه‌و نی‌چیری ب جو‌ره‌کی دی ی‌ی بازی ی‌ی جوان دکه‌ن، هه‌روه‌سا کورد نی‌چیرا ک‌ی‌ق‌ریشک، غه‌زال، سقۆره‌ و پۆران دکه‌ن، ئه‌ف جو‌ری نی‌چیری که‌یفخۆشیی بۆ مرۆقی چ‌یدکه‌ن و هاریکارییا ساخله‌میا مرۆقی دکه‌ن (Hay, 1921؛ که‌مانیلی، 2021، ۱۰۱).

تەمەری چوارئ: مێهفانداری دناڤ کوردان دا

ئەو کوردناسین سەردانا کوردستان کەری یان ڤەڤۆلین لڤۆر جڤاک کوردی ئەنجامداین، هەمی ل سەر هندی دکووک کورد نەتەویە ک مێهفان حەوینە، ئەڤ داکووکیا وان ژ ڤەریژا تیپینیپ وان یین رۆژانە هاتیە، هەروەسا هندیەک ژ وان ب ریز و بابەخە ک گرنگە بەحس دابوونەریتین جڤاک و مێهفانداری دناڤ کوردان دا کریه و دایە دیارکەر ئەڤی کەلتوری دناڤ خەلک ئاسایی و سەرۆکین کوردان دا رەنگەدایە.

سەرپەرە هندی دبیە سەردانیپ وان کوردناسین هاتین کوردستان وختە ک کورت یان دریز ڤەکیشا بیت، دگەل هندی د سەرنج و هزروبیرین زۆر گرنگ و دروست یین دەربرینی ژ راستی دکن تۆمارکریه، ئەڤ بابەتە بووینە جەین مژار و دانووستاندن، راوەستیانە ک دویر و دریز دناڤهرا وان گەرۆکان دا.

هەمی ئەو کوردناسین هاتینە کوردستان داکوکی ل هندی کەری یە هەمی سەرۆک عەشیرەت و مائباتین مەزن یین کوردان جەه ک تایبەت بۆ مێهفانان هەبوو، لشی جە پێشوازییا مێهفانان دکن و ئەڤ جەه ب دیوانخانە (مێهفانخان) یین سەرۆک ڤۆزین کوردی (Dīwānkhāna of Kurdish Tribal Chief) دهاتنە نیاسین (Choi, 2020, 89-98). ئەوێ دئ بینن مێهفانداریا دناڤ کوردان دا بووینە جەین مژاری و گرنگی پیدان دناڤ هزروبیرین کوردناسان دا، دڤی بیاڤی دا کوردناسی بەریتانی (سیر مارک سایکس Sir Mark Sykes) ئەوێ بەری چەرکی و پتر سەردانا کوردستان و ب رەنگەکی سەرنجراکیش و ریزڤە بەحس کەلتۆری مێهفانداری دناڤ کوردان کەری یە، هەروەسا دایە دیارکەر هەر کوردناسەکی سەردانا کوردستان کەری دایە دیارکەر "کوردان ریزە ک تایبەت لیدگرت و پاراستن هاریکاریکەرنا وان ب ئەرکیپ ل سەر ملین خۆ زانی یە" (Sykes, 1908, 451-486).

کوردناسی رەگەز ئەلمانی (بارون ئیدوارد نۆلدە Baron Eduard Nolde) ئەوێ ل سالا ۱۸۸۸ سەردانا کوردستان کەری ئاماژە بەندی دایە، لڤەمی ناڤیری گەهشتی یە گوندی (ڤەرەتەپە) یی ب سەر ڤەزا دۆکانەڤە ل دڤەرا سلیمانی، خەلک گوندی ب گەرمی پێشوازییا وی کەری بوو، وە ک دۆستەکی بەنیاس بۆ دابو دیارکەر هەمی کوردین دڤەری ژلای سەرۆک ڤۆز و ناڤانڤە هاتبوون ئاگەهدارکەر چو دیارییان ژ نۆلدی وەرەگەر، هەروەسا ژ ناڤیری خواستبوو چو دیارییان پێشکشی کەسی نەکەر، چونکی کوردین دڤەری دابو دیارکەر "نۆلدە دۆست و مێهفانی هەمی ڤۆزایە، ئەڤ جۆرە کارە دا وان ڤیری تشتین دویر ژ جڤاک کوردی کەتن" (نۆلدە، ۲۰۰۴، ۱۷).

هاملتۆن ئه‌وئ ل دووماهیا چه‌رخئ بیستی دا سه‌ردانا کوردستانی کری ب روونی دایه دیارکر، ریزه‌کا زۆرا ئه‌ورۆپییان ب ئارمانجین تاییه‌ت دناڤ وه‌لاتئ کوردان دا ده‌ریازووینه و گه‌رییانه، ئه‌فجا چ مه‌به‌ستا وان داگیرکاری، جوگرافی، به‌لافکرنا ئایینی، گه‌شت و گوزاریان سیاسی بیت، هه‌می ل سه‌ر هندئ دکووک کورد ب ریزقه خوارنئ ددمن میه‌شانان و ریزه‌کا تاییه‌ت لیدگرن (Hamilton, 1958).

میجهر سۆنی وه‌سا دایه روونکر کورد پتر په‌درئ میه‌شانان ژعه‌رب، تۆرک، فارس ئه‌رمه‌نان دکر. ئه‌ف چه‌نده تشته‌کئ گه‌له‌ک گرنگ ژلایئ که‌سه‌کئ قه‌یئ بۆ ماوه‌یه‌کئ دریز دناڤ ملله‌تین رۆژه‌لاتا ناڤین دا ژین به‌یته ئاشکراکر، لده‌ف سۆنی کورد ملله‌ته‌کئ دلۆقان نه و ئه‌ف چه‌نده وه‌ک نه‌ریته‌ک دناڤ جفاکئ کوردی دا دیتی یه و ئه‌ف چه‌نده د ئیکه‌م سه‌ردانا وی دا بۆ کوردستانی دیار ببوو (Soane, 1912).

ژلایه‌کئ دیشه ریچی ئاماژه به‌ندئ دایه هه‌ر ده‌می سه‌ردانا گونده‌کئ کوردان بکه‌ی دئ پتر دلۆقانی و که‌یفخۆشیا کوردان ب میه‌شانداریی بۆته دیار به‌ت و دده‌ت دیارکر" هه‌رده‌می ئه‌ز دچوون سه‌ردانا گونده‌کئ کۆمه‌ک مرۆقان دمه‌رکه‌فت دمه‌رکه‌ ژبۆ پاراستنا باره‌گایئ من" (ریچ، ۲۰۰۲). هه‌روه‌سا لدۆر قئ چه‌ندئ کوردناسئ به‌ریتانی هی روونکریه هه‌ر گۆنده‌کئ کوردان مه‌لایه‌ک یئ لئ هه‌ی، هه‌ر میه‌شانه‌کئ بچته گونده‌کئ، ئه‌و مه‌لا بخیره‌اتنا وی دکه‌ت، دبه‌ته مالا خۆ بۆ میه‌شانداریی، ئه‌فئ چه‌ندئ مفایه‌ک زۆر هه‌یه، لده‌می پیدقی و مرگیره‌کئ بئ ئه‌و هاریکاریا ته‌ دکهن (Hay, 1921).

کورد ریزه‌کا زۆر ل میه‌شانان دگرن تا وی راده‌ی کو پیشقه‌ دچن، ئه‌فجا ئه‌ف پیشقه‌چوونه چ ژلایئ که‌یفخۆشیا خۆدانئ مالی بیتن یان دانا خوارنه‌ک به‌سه‌رۆبه‌ر بیتن یان روه‌شه‌کا خۆش بۆ میه‌شان دهرست که‌تن، پتریان وان گه‌رۆک و کوردناسیئ سه‌ره‌دانا کوردستانی ب هه‌ر مه‌به‌ست و ئارمانجه‌کا هه‌بیت کرین، ل سه‌ر وی چه‌ندئ هه‌قه‌دنگن کو کورد ملله‌ته‌کئ میه‌شان هه‌وین. بۆ وینه، رۆژه‌لاتزانئ ئۆراسی "خالفین"، دایه خۆیاکر هه‌ر که‌سه‌کئ سه‌ردانا کوردستانی کریتین بۆ هه‌ر مه‌به‌سته‌کا هه‌بیت بخیره‌اتنه‌ک باش ژلایئ کوردانه‌ هاتیه پیشوازیکر، دچوونه به‌راهیکئ یان پیشقه‌دچوون و دکوتئ" تۆ بخیره‌اتی سه‌رچاقان، هه‌ریکه‌ کو تۆ یئ ل مالا خو" (خالفین، ۱۹۷۱، ۳۳).

ژلایه‌کئ دیشه، سیاسه‌تمه‌دارئ به‌ریتانی، (میجهر ویلیه‌م ئیدوارد چارلس نۆئیل ۱۸۸۶-۱۹۷۴ Edward William Charles Noel)، دایه دیارکر لده‌ف هه‌موو گه‌رۆکیئ رۆژئاڤاییو ب تاییه‌تی یئ به‌ریتانی ئه‌وین هاتین کوردستانی یا روون و ئاشکرایه کو کورد ب رۆحه‌کا پاقر و پری قیان پیش میه‌شانین خو دچن" (نۆئیل، ۱۹۸۴، ۴۱). ژلایه‌کئ دیشه هانسنی خۆیا کری یه‌ خیزانه‌ک کورد ئه‌و بۆ خوارنئ میه‌شانکر بوو، ئیپراخ بوو دروستکر

بوو، ناڤیری زۆر داخباری خوارن و سهرهدهرییا کوردان دگهل مېهقانن بیا نی بوو(سپینداری، هاقینا ۲۰۱۵، ۶۶).

ژلایه کئی دیقه، رۆژنامه‌قانی هۆله‌ندی، (مالیبارد Mali bard) ددهتن خویاکرن کو " کورد ب رهنگه‌کئی زۆر جوان سهرهدهریی دگهل مېهقاندارین خو دکهن، وهک زیره‌قاناڻ دۆرماندۆریت وی دگرن و دیاریزن، خۆدان وهسا هزرده‌کتهن کو مېهقانداره‌کئی خۆینشرینه، برهنه‌کئی جوان و کهیفخۆش دگهل دئاخقن" (سپینداری، هاقینا ۲۰۱۵، ۶۶). خالفینی ئاماژه بهندی دایه تشتی بالکیش لدهق پتريا وان کوردناسان ئه‌وه، کۆ هه‌می ل سهر هندی دکوکن کوردان قیان داگیرکرنی نینه، بتنی دقیت بهره‌قانیی ژ خو بکه‌ن، هه‌روه‌سا ملله‌ته‌کئی خیرخواز، مېهقاندار و گه‌شبینه(خالفین، ۱۹۷۱، ۳۳).

کوردناسی به‌ریتانی (پۆرته‌ری) دگه‌شتا خو یا سالین ۱۸۱۷-۱۸۲۰ بو کوردستان دایه دیارکرن کوردان ریزه‌ک تاییه‌ت بو مېهقانان هه‌یه و ب نه‌ریته‌ک ره‌سه‌نئ کوردان سالۆخه‌ت دایه، هه‌روه‌سا جیمس کریجی دایه دیارکرن لده‌می ل سالآ ۱۸۸۰ دگه‌شتا خو دا بو ده‌قه‌رین قارس و بایه‌زید ل کوردستانا باکۆر چوویی دناق خیه‌ت و کینین کوردان دا دنه‌ست و کوردان ریزه‌ک زۆ لیددکرت، ب باشتین شیوه سهره‌ده‌ری دگهل دکر، ئیخسیتیو به‌ر دلۆقانا خۆ و بجوانترین شیوهی خزمه‌تا مېهقانداریا وی دکر(سندی، ۲۰۰۸، ۳۷).

ته‌ومرئ پینچئ: بیروباوه‌ریین سهر دناق کوردان دا

مرن ئیک ژ وان کاودانین نه‌خوش بوویه کو ملله‌تی کورد د ژیارا خو یا رۆژانه که‌فتیه‌ تیدا، ههر ئیک ب رهنه‌گه‌کئی سهره‌ده‌ری دگهل مرنئ کری یه .هنده‌ک که‌س هه‌بووینه ده‌می که‌سه‌کئی وان مرپا دشیان خۆ راگرن، ئه‌فه ژی کینجا ئایینئ ئیسلامی دزقیرته سهر وی که‌سی یئ شوکودار بیتن .هنده‌ک هه‌بووینه ده‌می که‌سه‌کئی وان مرپایه نه‌دشیان خۆ راگرن، که‌یفخۆشی و سه‌یران لده‌ق وان نه‌دماڻ، جلکین ره‌ش دکرنه به‌ر خوو.

دقی بۆاری دا، رۆژه‌ه‌لاتناسی فه‌ره‌نسی، توما بۆا یئ کو نیزیکیبونه‌کا ئیکسه‌ر دگهل جفاکئی کوردی هه‌بو، بو وی دیار بوو کو کورد به‌رامبه‌ری مرنئ زۆر خۆراگرن و دبیزتن " بو کوردان گه‌له‌ک خۆشتره‌ ئه‌گه‌ر ل مه‌یدانا شه‌ری بمرن نه‌ ل سهر جه‌ئ خۆ، تاییه‌ت ئه‌گه‌ر نه‌خۆشیا وی دریز بوو" (Bois، 1966، 31).

ژلایق خۆقه، رۆژه‌ه‌لاتناسی رۆسی، باسیل نیکیتین ددهتن خویا کرن کو "هه‌تا ساله‌کئی ههر ل مالآ مری تازی یه و خۆ ژ هه‌موو که‌یفخۆشیان دیاریزن و هه‌تا سال ته‌مام نه‌بیتن ناھیلن چ تشتین سۆر ل مال دا بن و جلکین سۆر ژی ناکه‌ن به‌رخوو"(نیکیتین، ۲۰۰۷، ۱۹۸؛ سپینداری، ۲۰۱۵، ۷۲).

ههروهسا کوردناسی رۆسی، مینۆرسکی، ئاخفتنا سه‌رۆکی کوردی قه‌دگێرتن بیکو ئاقی وی دیار بکه‌تن، و دبێژتن " مرن دناف جهادا شهرمه، ئەگەر بومن جی‌بوو ئەز ب گۆلی بریندار بووم، دەمی من هه‌لدگرن و دبنه‌ مال، وی گاقی بی شک دی هه‌می که‌یفخۆش بن، چونکی وه‌ک پێدقی ئەز بی مریم" (مینۆرسکی، ۲۰۰۷؛ سپینداری، ۷۲، ۲۰۱۵).

میجهر نو ئیلی به‌ریتانی دبێژتن: "کورد ب رهنگه‌کی هیژا سه‌رمده‌یی دگهل مری دکهن، دەمی مری به‌ر ب گۆرستان دیهن، زه‌لام ب قه‌در ل دویف جه‌نازی دجن و دویف زه‌لامان دا ژنک ب دهنگه‌کی پر ژیمار و ئیش پی دبێژن و دکهنه‌ گری، دناف کوردان دا ژنک ژی درێوره‌سمین قه‌شارتنا مری دا پشکداریی دکهن" (نوئیل، ۱۹۸۴، ۱۴۵).

ژایه‌کی دیقه‌ رۆژه‌لاتناس دیار دکهن ئەگەر که‌سه‌ک ژ مالا خو بو گه‌شته‌کی دهرکه‌فتبا و ئەگەر ئەو که‌س زه‌لام با، هینگی ژنن مالی وی بو ماوه‌یی سی رۆژان نهدمردکه‌فتن، نهده‌ست و چاقین خو ب سابوون د‌شوویشتن، به‌رۆقاژی ئەگەر ئەو که‌سی چووی دهرقه‌ ژن بایه‌ هینگی دا زه‌لامی مالی ئەقان نه‌ریتان بتنی بو ماوه‌یی ئیک رۆژ په‌یرمو که‌ت. هه‌روه‌سا بیه‌ژن، کیشانا تویتنی و تفکرنا ئەردی لده‌ف کوردان کریت بوو و وان وه‌سا هزر دکر، ئەگەر که‌سه‌ک ئەقان دیارده‌یان ئەنجامبه‌دت دی بی ئی‌فلاحی هیته‌ ریکا وان دا، له‌ورا کورد برێژه‌میا رۆر یا نیشان و لفاندنی چاقان ئەقی چهن‌دی به‌رامبه‌ری ئیک و دوو ده‌ه‌شیرن.

تشته‌کی دی یی سه‌یر دناف کوردان دا ئەوه‌ لده‌می ژنه‌ک دووگیان زارۆکه‌ک دبیت دی که‌س و کارین وی تشته‌کی خو‌ش و تیژ وه‌ک شه‌فر (کیرکه‌ک، تهنه‌گه‌ک دهبانه‌ک، همیزمرانه‌کی) هه‌ر تشته‌کی دی بت یین ئەو هزر دکهن یین ژمه‌دین هاتین دا داننه‌ ب ره‌خ سه‌ری وی ژنی قه‌، هه‌روه‌سا دا کیرکه‌ک یان موقه‌سی که‌ن دبن لاندکا زارۆک قه‌، چونکی ئەو وه‌سا هزر دکهن دی ئەجن زارۆکی گوه‌ورن یان به‌ن (نیکیتین، ۲۰۰۷، ۱۸۶؛ که‌مانیلی، ۹۶، ۲۰۲۱؛ سندی، ۲۰۰۸، ۴۷۰).

ژایه‌کی دیقه‌ نیشانه‌ک تایه‌ت بو کوردان ددانن و رادبن ب دانانا کۆلاقه‌ک سو‌رو ددانن گیانه‌وه‌ری و وه‌ک گۆرگان و هنده‌ک که‌سکاتیان وه‌ک قه‌ره‌به‌یتان (قه‌ره‌نفیل)، تشتی گرانها وه‌ک یاقوتان، هنده‌ک که‌ل و په‌لان دان دار و به‌ری یین وان هزر دکر دی کورئ وان ژ چاف لیدانی پارێزیت، هه‌روه‌سا هنده‌ک نقی‌سین وه‌ک نقی‌سینا قۆرنانی یا ژلای زانیین ئایینی قه‌ هاتیه‌ ئاماده‌کرن دا ل‌دۆرده‌ستین وی زقرین. هه‌روه‌سا لده‌می ئیک نه‌خۆش دبوو دا رابن بنه‌ سه‌ر گۆرستان که‌سایه‌تییه‌ک ناقدار وه‌ک گۆرستانن شیخان و دو‌عیان بو که‌ن یان دا بن ده‌قه‌ زانیین ئایینی دا بو ب ئاقی قه‌خوین و بیژت مرۆفین نه‌خۆشی ئەقی ئاقی بده‌نی یان دا نه‌شتیه‌کی بخو که‌ت، دناف پارچه‌ک

قۆماشى دا پېچىت و ب سىتۆيىن نهخۆشانقه دكرن) نىكىتىن، ۲۰۰۷، ۱۸۶:كهمانىلى، 2021، ۷۰: رىچ، ۲۰۰۲).

بهردانا رهين لدهف كوردان ئىك ژ خالين كاملانبوننا زهلامىين ئايينى، ب تاييهتى كهسايهتيين ئايينى، چونكى ئهو ودهسا هزر دكهن همر موويهكى دناف رهين وان دا فريشتهك يى دناف دا، لدهمى موويهك وان دكهفیت ئهو وى موويى ب پارچهك پاتهى رادكهنقه و دپاريزن، ئهو دئ وى موويى دمت ب ههقالهك يان كهسهك نيزيكى خو ل باژيرى، ئهگهر ئهو كهس يى ههزار و بئ شيان بيت واته شيانين چوونا مهدينى نهبان نه ددان قى. ههروهسا لدهمى كورد نينووكين خو چيدكهن، ئهو نينووكين خو زى دكهن دناف پارچهك قۆماشى دا و دپاريزن و وان ودهسا هزرديكر هافيتنا نينووكان گونهههك مهزنوو(نىكىتىن، ۲۰۰۷، ۹۵:كهمانىلى، 2021، ۵۶-۵۷: رىچ، ۲۰۰۲).

ئىكهمين كوردناسى فهرههسى يى سهردانا كوردستانى كرى (هينرى بيندەر)، گهشتا وى ب گرنگرين ژيدمر دمبارهى ميژوويا كوردان دهيتنه دان، چونكى ل سل ۱۸۷۶ سهردانا زاخو، بهعشيقه و ههكارى كرى يه و فيرى زور دابوو نهريتين كوردى بوويه، لهورا ناخبرى دايه دياركرن ئىك ژ بيرباومرين سهير لدهف كوردان ئهو زور ههژ چهكى دكهن و بهردموام بزافى دكهن چهكى بدستخوفه بينن خو ئهگهر برپكا دزيى بت، ناخبرى دايه دياركرن گهلهك گهله و جهين ئاسى ل كوردستانى ههبوون، ئهف گهله جهين سهركردين ريگر و دزيكهرا بوو، دز و ريگر ئشان جهان بوون داكۆ كاروانيان و ريگفنگان ب شهلين، ههروهسا ل سهردهستان دا دگرت و گهل و پهلين جوتياران دشهلاندن و پاشى ل سهردان كهل و پهلان ب شهر دچوون(بيندەر، ۲۰۰۶، ۱۴۸).

ژلايهكى ديقه، كوردناس ههئى ئاشكهرا كرى يه كوردان دهمى قالا نينه، ئهگهر ههبت زى زورى كيمه، هزرا وان يا سهركى دزى و ريگرى يه، ل سهردهمى دولهتا ئوسمانى ههر ئاغايهكى بهيز و شيان كۆمهكا زهلامين چهكدار ههبوون، ئهف كۆمه ب (خۆبزه) واته نانخور دهاته نياسين، ئهف كۆمى كارين ئاغاي دكرن و لسيهر كيسى ئاغايى دزيان، ئهگهر شهر نهبان هينگى دا ئاغا زهلامين خو فريكهن سهرد ريكيين سترايى دا كاروان و ريگفنگان ب شهلين، دا پشتى هينگى كهل و پهلين وان بو ئاغايين خو ئين، دا ئاغايين وان بخو هندهكان راکهت و يين دى زى ل سهرد چهكدارين خو ليكفه كهت(Hay, 1921).

ژلايهكى ديقه كوردناس (ديرك كينان) ئامازه بهندى دايه، ناف و دهنكى كوردان ب دزيكرن و تالانكرن دهنگفهدابوو، بهرؤفازى ئهورؤپىان ب دروستى كورد نهنياسينه، چوو جارن تالانكرن رۆلى خو دناف كوردان نهديتیه، ههروهسا ناخبرى دايه

19.

دەرئەنجام:

پشتی قەكۆلین لدۆر ئەفی بابەتی ھاتیە ئەنجام دان، چەندین دەرئەنجامین گرنگ ژ قەریژا وی ھاتنە قەدیتن، گرنگترین وان ئەقین ل خوارئ دیارکری بوون.

۱. دابوونەریتین کوردان سەرنجا کوردناسان پاکیشایە و بووینە ئەگەرئ ھندئ پتر ب مللەتئ کوردقە بەینە گریدان، دھزین وان دا کورد خودان جوانترین دابوونەریتن ل رۆژھەلاتا ناقتن. لەوێ بەردەوام کەفتینە ژێر کارتیکرنا و رەنگقەداننا دابوونەریتین وان.

۲. خوارنئ و قەخوارنئ کوردان بووینە تیرۆزکین رۆژا بیرمومریین کوردناسان و پتریا کوردناسان ب خوارنئ وان مەندەھووش بووینە، بۆ وان بووینە تشتەکی سەرسوورمان کا چەوا د سەر کاودانئ خۆ یین نەخۆش و نەبوونا ئابۆرەکی بەیز کورد دشین وان ھەمی جۆرین خوارنان دروست بکەن، ھەرەسا بەردەوام داینە دیارکرن خوارن و قەخوارنئ کوردی پاقر و ریکخستی بوون.

۳. جل و بەرگین کوردی و شیوازئ دروستکرن وان سەرنجا کوردناسان پاکیشایە، ژبەرھندئ ب ھویری لدویشچووینە کا چەوا کورد جل و بەرگین خو دروست دکەن، ھەرەسا جۆراوجۆر و ھەمەرەنگیا (شەل و شەپکین کوردی) پتر ئەوین پالداين لدويف شیوازئ جل و بەرگین کوردی بچن. چونکی ئەف جۆرئ جل و بەرگین ب شیوازەک زۆر جوان و ھەمەرەنگ دھاتە دروستکرن.

۴. پتریا کوردناسان مەندەھووش مابوون، سەپرەئ نەخۆشین ب سەرئ کوردان ھاتین، کورد بەردەوام کەیشخۆش و ب ھیشی بوون و پتریا شەقپیریین خۆ ب نۆکتە، ستران و داوەتائقە دبۆراندن، ھەرەسا بەرامبەری مرۆقین بیانی چاف قەکری و مەردبوون، بەرۆقاژئ مللەتین دموووبەرین خۆ بوون.

۵. دابوونەریتین مێھشانداریی و دیوانخانەین کوردان بووینە پالدمرین سەرەکی کوردناس بەینە پاکیشان بۆ ناف مللەتئ کوردا، چونکی دابوونەریتین مێھشانداریی دناف کوردان دا زۆر گرنگ بوون، دەمە دزانی دئ مێھشان بوو ھین دچوونە بەراھیا وان، بەردەوام کوردان ب چاقین قەکری و ب گەرمی پیشوازییا مێھشانان دکر، لدمە دگەھشتە دیوانخانەین وان ژئ ب باشتین رەنگ خزمەتا وان دکر. چەندە بوو ئەگەرئ ھندئ کوردناس مللەتئ کورد ب "دلۆقانتین مللەت" ل رۆژھەلاتا ناقتن بدمن نیاسین.

۶. بیربواومریین سەیریین دناف کوردان دا، بوونە ئەگەرئ ھندئ پتر کوردناس دویشچوونا شان جۆرە بیرمومرییان بکەن، چونکی ئەوان ددیت کوردجۆرە خۆشییەکی ژقان جۆرە بیرمومرییان دبیین، سەپرەئ ھندی رێژەکا زۆرا بیرمومریین

سەیر ییڭ کوردان ناخ هەژین و ب ژان بوون، چونکی هندەک ژ وان گریدیای
گیانی مرقان قەبوون، کوردناسان ب چاڤین خۆ دیتبوو کا مرقایەتی چەند
گرنگە لدهف کوردان.

لیستا ژیدمران:

ژیدمرین بزمانی کوردی:

۱. لازاریف، میخایل. ۲۰۱۶. ناکۆکیه ناوخییهکانی کورد سەرچاوه و پەرەسەندنەکانی، وەرگێران: مەنسور سەدقی، ب.ج.
۲. کەمبانی، جۆزینی. ۲۰۲۱. دیرۆکا کوردستان (دیرۆکا کوردستان و هەر حەفت میرگەه و مەزەبەین وئ، وەرگێران: وەلات توفیق، دھوک : ئیکەتیا لاوین دیموکراتا کوردستان.
۳. خالفین. ن. ۱۹۷۱. خەبات لەری کوردستاندا، وەرگێران: جەلال تەقی، سلیمان: وەزارەتی کارووباری ژووروو.
۴. نولده، بارون ئیدوارد. ۲۰۰۴. گەشتیک بە عەرەبستان، کوردستان و ئەرەبستاندا، وەرگێران: حمید عزیزچ، هەولێر: چاپخانه حاجی هاشم.
۵. سەندی، بەدرخان. ۲۰۰۸. کۆمەڵگای کوردەواری لەدیدی رۆژەلات ناسیدا، وەرگێران: ئیسماعیل ئیبراهیم سەعید، ب.ج. دھوک: چاپخانهی خان.
۶. مینۆرسکی، فلادیمیر. بنچینەکانی کورد و چەند وتاریکی کوردناسی، وەرگێران: دنەجاتی عەبدوللا، ب.ج. سلیمان: مەکتەبی بیروھۆشیاری (ی.ن.ک).
۷. مینۆرسکی، فلادیمیر. ۲۰۰۶. مینۆرسکی و کورد، وەرگێران: ئەنۆمیری سوئانی، ج. ۱، هەولێر: دەرگای توێژنەوێ و پلۆکەندەوێ مۆکریان.
۸. نوئیل، مێجەر. ۱۹۸۴. یاداشتەکانی مێجەر نوئیل لە کوردستان، وەرگێران: حسین أحمد جاف و حسین عثمان نێرکسە جاری، بەغدا: مطبعة أوفسیت حسام.
۹. بێندەر، هینری. ۲۰۰۶. سەفەرنامەی هینری بێندەر (کوردستان، میزۆپۆتامیا، ئێران)، وەرگێران: ئەبو بەکر خۆشناو، سلیمان: چاپخانهی کارۆ.
۱۰. پوژولا. ۲۰۰۹. گەشتنامەی پوژولا بۆ کوردستان ۱۸۳۷، وەرگێران: د. نەجاتی عەبدوللا، هەولێر: چاپخانهی حاجی هاشم.
۱۱. حوسین، سامان. ۲۰۲۱. مێژووی کورد لەدیدی کوردناسی بریتانیدا، ج. ۱، سلیمان: کتێبخانەی رۆمان.

ژیدمرین بزمانی عەرەبی:

۱. وێگرام، دلبودی. ۱۹۷۱. مهد البشیرية الحیاة فی شرق کوردستان، ترجمه: جرجیس فتح الله، بغداد.
۲. لیخ، ب. ۲۰۰۸. دراسات حول الکورد الايرانيين و أسلافهم الکلدانيين الشماليين، ترجمه: عبدی حاجی، ط. ۲، السليمانية: مؤسسة ژین.
۳. هوید، السيد ولیم. ۲۰۱۱. رحلة من ساحل مالابار الى القسطنطينية عبر الخليج الفارسی، بلاد العرب، بلاد ما بین النهرین، کردستان، ترکیا و بلاد فارس قام بها عام ۱۸۱۷، ترجمه: د. سعید محمد خضر، السليمانية: مؤسسة ژین.
۴. نیکیتین، باسیلی. ۲۰۰۷. الكرد- دراسة سوسیولوجية و تاریخیة، ترجمه: دنوری طالبانی، تقدیم: لويس ماسینیون، ط. ۱، السليمانية: مؤسسة حمدي للطباعة و النشر.

ئیدمەرین بزمانی ئنگلیزی:

1. Kīnān, D., 1964. *The Kurds and Kurdistan: Derk Kinnane*. Oxford University Press
2. Bois, T. and Welland, M.W.M., 1966. *The Kurds* (p. 966). Beirut: Khayats.
3. Muhammad, Q.M., 2017. *Kurds and Kurdistan in the View of British Travellers in the Nineteenth Century* (Doctoral dissertation, University of Leicester).
4. O'shea, M.T., 2004. Trapped between the map and reality: Geography and perceptions of Kurdistan. Routledge.
5. Forbes, F., 1839. A Visit to the Sinjar Hills in 1838, with some account of the Sect of Yezidis, and of various places in the Mesopotamian Desert, between the Rivers Tigris and Khabur. *Journal of the Royal Geographical Society of London*, pp.409-430.
6. Bruinessen, M.V., 1992. Agha, Shaikh and State. *The Social and Political Structures of Kurdistan*. London C New Jersey.
7. Choi, N. and Jeon, B.H., 2020. A Study on Dīwānkhāna of Kurdish Tribal Chief in the 19th and Early 20th Centuries. *Journal of the Architectural Institute of Korea*, 36(7), pp.89-98.
8. Brant, J. and Glascott, A.G., 1840. Notes of a Journey Through a Part of Kurdistan, in the Summer of 1838. *Journal of the Royal Geographical Society of London*, pp.341-434.
9. Hamilton, A. M, 1958. *Road Through Kurdistan: The Narrative op an Engineer in Iraq*. London: Latimer Trend & Go Ltd Plymouth.
10. Soane, E.B., 1912. *To Mesopotamia and Kurdistan in disguise: with historical notices of the Kurdish tribes and the Chaldeans of Kurdistan*. London: J. Murray.
11. Sykes, M., 1908. The Kurdish Tribes of the Ottoman Empire. *The Journal of the Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland*, 38, pp.451-486.
12. Hay, R. and Hay, W.R., 1921. *Two Years in Kurdistan: experiences of a political officer, 1918-1920*. Sidgwick & Jackson.

ههكۆلینین بزمانی كوردی:

1. سپینداری، غەریب عزیز. 2015. ئەخلاق و عەمەدەت و چاڵاکی کەرنیەت کورد ب دیتنا گەرۆک و پۆزەهلاتزان، گۆڤارا دیرۆک، (9).

عادات و تقالید الكرد في فكر الكردلوجیین

الملخص:

من المعلوم أن عادات وتقاليد كل أمة أو قومية يعبر بشكل حقيقي عن أفكاره وتصوراتها، وأن تلك العادات يؤدي في النهاية إلى إظهارهم وتعريفهم، كما يؤدي إلى التأثير على الأمم والقوميات الأخرى أيضاً، ويأتي هذا التأثير من خلال الكتابة على مثل هذه المجالات، ولا شك أن الكردلوجيون قد أدوا أدواراً مهمة في تعريف العالم بعادات وتقاليد الكرد، ولهذا نجد أن تقاليد الكرد قد أصبحت ذات أبعاد جديدة بالاهتمام في أفكار هؤلاء، وعلى الرغم من أن كل واحد منهم قد إهتم بتقاليد منطقة ما غير أن معظم أفكارهم متقاربة

مع بعضهم، كما أن الموضوع هذا أصبح من المحاور الرئيسية للتاريخ الكردي ولكن للأسف تم غرض الطرف عنها وتناسيها.

يتكون هذا البحث من مقدمة وتمهيد وخمسة محاور في المقدمة تم التطرق الى مضامين البحث، وفي التمهيد يحاول البحث توضيح القوانين لدى الكرد والتي تحدث عنها الكردولوجيون، فقد تمت الإشارة الى عادات وتقاليد الكرد بشكل عام، أما في المحاور الأول تم التطرق الى أكلات الكرد وأشربتهم وتحليل ذلك حسب ما أورده هؤلاء الكردولوجيون، في الثاني منها تم بحث ودراسة أشارات الكردولوجيين حول لباس الكرد، في حين تتناول المحور الثالث فتم مناقشة الأفراح بين الكرد، أما في المحور الرابع تناول موضوعة كرم الضيافة وعاداتها لدى الكرد، وفي المحور الأخير أشير الى أهم الاعتقادات الغريبة بين الكرد، ثم في الخلاصة تمت الإشارة الى أهم الاستنتاجات التي توصل إليها الباحث من خلال الدراسة.

الكلمات الدالة: الكردولوجيون، عادات الكرد وتقاليدهم، الأكلات والأشربة، الألبسة، قوانين الكرد.

Kurdish Traditional cultures from the Orientalists view points

Abstarct:

Traditional cultures of every nation is reflecting its own thoughts also that kind of traditional cultures make them to be known, its reflections appeared among the nations, this reflection came up with a result of writing on such a field. Undoubtedly Kurdish orientalism played a key role of introducing the Kurdish traditional cultures, hence it could be found the Kurdish traditional cultures became an important leaf of Kurdish orientalist memoirs, meanwhile each one of them took into an account of a certain area traditional cultures, their perspectives are mostly the same, to a great context this subject of Kurdish traditional history is being ignored in academic writings.

This research consists of an introduction, background overview, five sections, its introduction shows its contents, the background of this article shed lights on the Kurdish traditional characteristics which had been depicted by Kurdish orientalists, in its first section this research explores Kurdish food and drinks, second section of this study clears up the orientalists' view points on the Kurdish traditional clothes. In its third section attempts to demonstrates happiness among the Kurds, the fourth section of this study presents the Kurdish hospitalities, in its fifth section the research endeavors to explain some wondering thoughts among the Kurds from the orientalists' standpoints. Its conclusion indicates the outcomes of it.

Keywords: *Kurdish orientalists, Kurdish traditional cultures, Kurdish food and drinks, Kurdish clothes and wondering thoughts of Kurds.*